

ประวัติครู

คุรุสภาพิมพ์เป็นครั้งแรก

ไฉวันครู

หอสมุดคุรุสภา

๑๖ มกราคม ๒๕๐๐

ประวัติครุ

ครุสภาพิมพ์เป็นพระลัก

ไนวนครุ

หอสมุดครุสภา

๑๖ มกราคม ๒๕๐๐

คำนำ

เนื่องในพิธีเปิดประชุมสามัญคุรุสภาประจำปี ๒๔๙๙ รพณฯ จอมพล

ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ประธานกรรมการอำนวยการคุรุสภา

กิตติมศักดิ์ ได้ฝากความเห็นต่อที่ประชุมว่า สมควรจัดทำวันครูขึ้น

เพื่อให้บรรดาศิษย์ทั้งหลาย ได้แสดง ความเคารพสักการะต่อ บรรดา ครู ผู้มี

พระคุณ ด้วยเหตุฉะนั้น ที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการคุรุสภาจึงมี

รพณฯ พลเอก มังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็น

ประธาน จึงลงมติเมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๙๙ รัชกาลที่ ๙ ในอันที่จะจัดการ

ทำเนิงานวันครู โดยกำหนดวันที่ ๑๖ มกราคม เป็นวันครู สำหรับงานวันครู

ครั้งแรก ที่ประชุมได้ลงมติตั้ง นายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา รองปลัด

กระทรวงศึกษาธิการ กรรมการอำนวยการคุรุสภา เป็นประธานกรรมการ

จัดงานวันครู ประธานกรรมการได้แต่งตั้งคณะกรรมการสาขาต่าง ๆ เพื่อดำเนิน

งานในต่าง ๆ กัน สำหรับแผนกประวัติศาสตร์ ได้ตั้งให้ผมนาม

สไปเป็นประธานกรรมการ รวบรวมประวัติครูเก่า ๆ ผลส่งลยไปแล้วทมิความ

สามารถในหน้าที่เพื่อเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณของครูในอดีตกาล

นายรอง ศยามานนท์

ประธานอนุกรรมการ

ขุนวรพีหจรรยา

อนุกรรมการ

นายพงศ์อินทร์ ศุขขจร

อนุกรรมการ

นายระยัล สัตสววรรณ

อนุกรรมการ

๒

ม.ร.ว. แสงไสย เกษมศรี

อนุกรรมการ

นายภักดี ฉวีสุข

อนุกรรมการ

น.ส. ขุญใจ ของคปรัศยัญ

อนุกรรมการและเลขานุการ

คณะอนุกรรมการพิจารณาเห็นว่า ในสภานี้จะจัดทำประวัติครุเพียง ๑๐ ท่านก่อน เริ่มแต่พระโหราธิบดี สืบมาจนถึงบรรดาครุของท่านในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเลือกครุที่มีความสามารถเด่น ในด้านต่าง ๆ กัน เช่นต้นว่า เค้นทางการสอน การปรับปรุงการศึกษา ฯลฯ ในการรวบรวมครุนี้ คณะอนุกรรมการได้ขอความช่วยเหลือจาก บรรดาท่านสวทงหลายตลอดจนเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นอันมาก นอกจากนั้นยังมีท่านสมุ่อกำการคุณอกหลายท่าน ที่ได้ช่วยให้ หนังสือ ประวัติครุ เล่มนี้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นมาได้ ดังมีรายพระนามและนามต่อไปใน

๑. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทิศกุล ทรงนิพนธ์ประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา

หอสมุดคุรุสภา

๒. ม.ล. ปิ่น มาลากุล ช่วยตรวจประวัติเจ้าพระยา-พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เข็ม มาลากุล)

๓. พระพนัชชยสารวิเทศ เขียน ประวัติ พระ อาจารย์ สยามปริยัติ (จิบ เกษโร)

สารบัญ

	หน้า
พระโหราธิบดี	๑
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)	๑๐
พระยาโอวาทวรภิกข (แก่น โอวาทสาร)	๑๕
พระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ เกษโร)	๑๘
ขุนอนุกิจวิจิตร (น้อย จุลวิจิตร)	๒๖
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	๓๐
สมเด็จพระพุทธมหาราชย์ (นวม พุทธสรมหาเถระ)	๓๔
พระรัตนวงษาราชย์ (รัตน กลัมพากร)	๔๓
เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เข็ม มาลากุล)	๔๗
นายตยลิว. ย. ยอนสัน	๖๕
บรรณานุกรม	๗๒
รายชื่อนักเรียนฝึกหัดครูที่สอบไล่วิชาไท้เป็นครูประกาศนียบัตร	
พ. ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๕๒	๗๔

พระโหราธิบดี

ในบรรดาครูเก่าแก่แต่โบราณ อันพอจะหาประวัติได้เห็นจะมีอยู่คนแรก
ก็คือ พระโหราธิบดี ผู้มีชีวิตอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า
(พ. ศ. ๒๑๘๘ - ๒๒๓๑) ท่านครุฝึกฝนแต่งตำราเขียนภาษาไทย
ไทยฉบับแรกคือ หนังสือจินตมณี ขนทลเกล้าฯ ถวาย และชาวไทยเรา
ก็สืบสายใช้เขียนตำราเรียนกันต่อ ๆ มา

ประวัติพระโหราธิบดีปรากฏอยู่ประจำหนังสือ จินตมณี มีว่า
“จินตมณี พระโหราธิบดี เติมอยู่เมืองสุโขทัย แต่งถวายแต่ครั้งสมเด็จพระ
นารายณ์เขียนเจ้าลพบุรี แตกมจินตมณีฉบับหนึ่ง ซึ่งมีแปลกลออกไป
ปรากฏเป็นกาพย์สุรางคนางค์ ตอนหนึ่งมีความว่า “ขุนปราชญ์หนึ่งเลิศ
เป็นโหรประเสริฐ บัญญาชำนาญชาวโคมบุรี สวัสดิพิศาล ข้าพระภยบาล
เจ้ากรุงพระนคร” ดังนี้ พระโหราธิบดีในประวัติตอนนั้นจึงกลายเป็นชาว
โคมบุรีไปหาใช่ชาวสุโขทัยไม่ หรือจะรอคอยว่า ท่านจะเป็นชาวสุโขทัยมาก่อน
แล้วภายหลังย้ายไปอยู่เมืองโคมบุรีก็ได้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบาย
ไว้ในบันทึกสมุดมวรรคตคตที่ ๑ เล่ม ๕ พ. ศ. ๒๔๗๕ ว่า
“จินตมณีเป็นตำราเรียนหนังสือไทย แต่งไว้พิสดารตั้งแต่หัดอ่านเขียน
จนถึงหัดแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอน บอกไว้ในคำนำนั้นว่า พระโหราชาว

เมืองโอมบุรี (คือเมืองพิจิตร) เป็นผืนแดง* และหนังสือออกเรื่องหนังสือ
 พระราชพงศาวดาร (ซึ่งหอพระสมุดฯ สมมติชื่อเรียกว่า "นบพิทหลวง
 ประเสริฐ" นน) ในบานแผนกข้างต้นว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงดำรัส
 ให้พระโหราแต่งชนเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ เป็นหลักฐานว่าสมเด็จพระ
 พระนารายณ์คงโปรดฯ ให้พระโหราคนเดียวกันแต่งหนังสือจินตมาณี
 และหนังสือพระราชพงศาวดาร นอกจากนยังมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐาน
 ทั่วไปอีกข้อหนึ่ง ว่าเหตุใดสมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้พระโหรา
 แต่งหนังสือ ๒ เรื่องนี้ ด้วยปรากฏในเรื่องพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระ
 พระนารายณ์ว่า เมื่อพวกบาทหลวงฝรั่งเศสแรกเข้ามาทางสถานีคาทอลิก
 ในพระนครครอชยานน มาตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับสอนหนังสือแก่เด็ก
 ไทยด้วย อาศัยเหตุฉนั้นเห็นว่า คงเป็นเพราะสมเด็จพระนารายณ์ทรง
 พระราชดำริว่า ถ้าฝ่ายไทยเองไม่เอาธุระจัดการเล่าเรียนให้รู้เรื่อง
 ก็กระเสียเปรียบฝรั่งเศส พระโหราคงเป็นปราชญ์มขอเสียดว่าเขยวชาญ
 อักษรสมัยอยู่ในครานั้น สมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้เขียนผืนแดงตำราสอน
 หนังสือไทยขึ้นใหม่ ส่วนการที่โปรดฯ ให้แต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร
 นน จะแต่งเป็นหนังสือเรียนหรือแต่งสำหรับให้เรียนความมรแก่ทศกัณฑ์ประเทศ
 ที่เข้ามาในครานั้น ก็อาจจะเป็นได้ทั้งสองสถาน แต่ควรพึงเป็นนัยที่ได้ว่า
 การที่ทศกัณฑ์โลกมรเกล้าเรียนหนังสือไทย คงเริ่มขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระ

* เมืองโอมบุรีนี้ ท่านว่าคือเมืองพิจิตร ซึ่งบางทีก็เรียกเมืองสระหลวง แต่ตามตำนาน
 เรื่องเมืองพิษณุโลก ซึ่งหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์รวบรวม กล่าวว่าเมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันออก
 เรียกว่าโอมบุรี ด้วยอีกชื่อหนึ่ง.

นารายณ์ ความทกลาวนงมหลกฐานทสังเกตอกออย่างหนง ควยทวหนงสอ
 มมอชลาถกษณเขยนในครงนน เช่น หนงสอททาสญญาภยฝรงเศสยงปรากฏอยู่
 กรขวนอกขรวชทไชวปลาสคลาตเคลอนมาก เห็นไคว่า ความรหนงสอไทย
 คงตกตามาเสยครวหนง พงมากลยเจเรณูชนตงแตรชกาลสมเศ้พระนารายณ์
 เพราะระนนคอมาถงรชกาลหลง ๆ จึงมรหนงสอสนทกมากชนโดยลาคย
 จนสามารถแก่งบทกลอนเช่น เล่นเพลงยวกันไคชกชมเมอในรชกาลพระเจ้า
 ขรมโกษฐิตงักล่าวมาข้างตน

เมอพจารณาทหนงสอจันตามณ ทพระโหราแก่งเมอรชกาลสมเศ้
 พระนารายณ์นงม เคาเงอน ทจะ สันนษฐานเรอง ตำนาน การแก่ง บทกลอน
 คอไปอกชนหนง ว่าก่อนนนมาทหคแก่งบทกลอนคงไคอาศัยแก่งตาม
 ทวอย่าง ทระคานะน้าของผอน ทารบศาราล้าหรับนกเรยนอาศัยคศึกษาหา
 ม่ไม่ พระโหราจรวบรวมระเยยขบทกลอนต่าง ๆ ทำเป็นคำร่าไว้ใน
 หนงสอจันตามณ เป็นครงแรกทจะมีศาร่าแก่งบทกลอนในภาษาไทย”

เกยรคคณของพระโหราขบคเข้าไไว้ว่า มีปรากฏมาแล้วตงแตรชกาล
 สมเศ้พระเจ้าปราสาททอง แต่เป็นไปในทางทลถวยคำทำนายนมน้ำเป็นที่
 ทรงเชอถือมาก ตงปรากฏในพระราชพงศาวดารตอนหนงว่า “พระโหราคณ
 นมน้ำนถ ครงหนง (สมเศ้พระเจ้าอยู่ห้ปราสาททอง) เส้จ้อยู่ในพระ
 ทิงงจกรวรรคไพชยนค มหาปราสาท มลิกคกกลงมา ทรงพระกรุณาเอา
 ชันทองครอยไไว้ ให้ห้พระโหรามาทาย พระโหราค่านวณแล้ทลว่า สัตว์
 ส้เทาทรงพระกรุณาตรส้ว่า กัตว พระโหราค่านวณแล้ทลว่า สัตว์ ทรงพระ

ที่จะทำประการใด แลก็ยกขึ้นคาคหลังคานนโหลรวากลางมาตึงหาฝน เพลิงก็
ไหม้คาคคอกไปทั้งห้วยคองเรือนหน้าเรือนหลังรอยสยเรือนจึงคยโค

เกียรตักคุณของพระโหราธิบดีอนันต์ เกียรติของตัวของคุณสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชเจ้าโดยตรงทมิอยู่ ปราบกฏในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าปราสาททองเสด็จประพาสพระที่นั่งโศภนบรรพตพาศสนทพข้างปะอิน ใน
พ.ศ. ๒๑๘๔ และเสด็จออกมาประทับยันทนามข พธอมด้วยสมเด็จพระ
พระนารายณ์พระราชโอรสซึ่งมีพระชนมาโคเพียง ๑๐ ปี ขณะนั้นเป็นเวลา
พลบค่ำ สมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งโคมถวายเป็นเกียรติพระบรมชนกอยู่
“อสันลงหนายน แนวนประคยและรูปสัทวคกกรเจายลงมารอบพระองค์ สมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระลูกยาเธอจะโคเป็น นทรายหาโคให้ ทรงพระกรุณา
ให้พระโหราทำนายถวายเป็นการณว่าเป็นศุภนมิตร จะทรงพระกรุณาธิการ
ยังชน แล้วจะโคพระราชลาภต่างประเทศ

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าคองจะโคตระหนักถึง เกียรตักคุณของพระ
โหราธิบดีมาแล้ว ตั้งแต่คองทรงพระเยาว์ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองอาจะ
โคทรงมอบหมายพระองค์เมอทรงคางพระยศเป็นพระราชกุมาร ให้พระโหรา
ธิบดีถวายเป็นพระอัครภักโค จึงปรากฏว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงเป็นกวี
ทเลองพระเกียรติอยู่

เมื่อพระโหราธิบดีเป็นเจ้าตำราใหญ่ผู้หนึ่งของกรุงศรีอยุธยาคอง
สมเด็จพระนารายณ์จึงโปรดเกล้าฯ ให้รจนาหนังสือจนาตามฉนวนเพอเป็นแบบ
เรียนให้กุลบุตรไทย รู้จักพยัญชนะ สระ และการประสมอักษร ตลอดจน

๖

วิธีใช้โดยคำให้ถูกต้องตามระเบียบประเพณีและความนิยม ยกตัวอย่างศัพท์
ทมเดี่ยวพรองกัน แต่สะกดเหมือนกัน เช่น “พระบาท บาทพระสงฆ์
บาทเชือกคล้อง เงินบาท บาทอาวุธ”

“ตัวอย่างคำที่ใช้ ส.

สมบูรณสาครแลดิน	อุสมทสมสมร
สารภัสสมรรณแลสลอน	แลศรัตส์ละสมาคม
เสด็จเสด็จแลสังขพัส	กุสิดเสวตรเสวอขรมย
ปราสาทสาครส์ทวสม	นกันสำสึงสาร
แสนสนกนีสาวสนม	แลศคุทิไต้ทมนัสการ
สลอลทังป่วงกับริหาร	ปร เภทนานา”

“ตัวอย่างคำที่ใช้ ค.

โคพิศภิเศกแลบ้ศาง	แลกุศลศาลา
คึกครึครบงแลควีรา	ทศคุศคุงฆาร
คาโรชโคกแลปรเทศ	ศคัชรปรกาศมาน
ศอคชนปราชูผู้ชำนานู	ก็ปรกอบในวาท”

“ตัวอย่างคำที่ใช้ ฆ.

อักษรรากษษแลยัก	ยแลเกษยขยา
พฤกษาภาษบุรุษมา	นุษยภิกษุเหาะหรรษ
บักษมหิษแลผู้ปราช	ฉกผู้เป็นเชิงฉันท
สืบสันนามฉอวะตัน	ตะติลกโดยหมาย

สยศับทกล่าวนิยามไว้
เพื่อให้มหาชนทั้งหลาย
สละอแลศอชอ

พิเศศโคชยาม

วิธีใช้ไม้ม้วน

“หนึ่งสอคือไม้ม้วน

ประกอชเป็นฉันทา

ใ้ใ้แลให้ทาน

ใครใคร่แลชองใ้

ใส่กลสไฟใ้

ใ้กลใ้แลใ้ชง

วิธีใช้ไม้ม้วนลาย เช่น

“บันโคกรโตไฟ

แหล่งใ้แลสใ้ชูล

คลงไปแลใ้แลลล่ง

ใ้ใ้แลน้ำใ้แล

ไฟรือใ้ใ้ชอภิต

ไฟใ้แลใ้ใ้ลลาม

ทำใ้ใ้แลใ้ใ้ค่ง

ถงใ้ใ้แลชอมใ้

ยมิคลาศมีคลาศลาย
ฝัจอ่านจะเขียนตาม
ก็ปรกาศทั้งสาม
ปรเภทภาษา”

ไม้ม้วนลายชเนกา

ฝัคเศศออย่างล่งใ้แล

ท่งนอกลงใ้แลใ้ใ้แล

อันใ้ใ้ใ้แลใ้แลลล่ง

ท่งใ้ใ้แลใ้แลใ้ใ้แล

ญสยม้วนคือวาทา

(ไม้ม้วน ๒๐ คำ)

เราะใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

สมชรรณชใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

แลใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

แลใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

แลชอชอใ้ใ้ใ้ใ้

แลใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

แลตใ้ใ้ใ้ใ้ใ้

อสงใ้ใ้ใ้ใ้

ใส่พุงแลคืบโต
 แก้วไขวไวอา
 ไคคาวแลเรนไร
 ไคไลแลไฟล์หนี
 ไคไลไข้แลโกษ
 ผักให้แลไม้ไซร

แลห่งอโคยเนกา
 ไครบไคคักคี
 วิโนยไคนแลไม้ทัว
 แลให้ลไฟลแลแกว้งไกว
 แลสไคแลลุกไฟ
 แลไคสุรบแลลหลาย

(ไม้มีลาย ๘๐ คำไซ)

การแจกลูกและการผันอักษร ท่านกำหนดคอกษรกลาง อักษรสูง
 ไว้แล้ว ส่วนอักษรท่านน ท่านเรียกว่า "อักษรเสียงกลางก้องท่า"

สมเด็จพระนารายณ์ทรงมพระราชาอภัยาศัยเขนกวี่ และไปรตปราน
 กวี่อยู่มาก เพื่อให้พระองค์ท่านและข้าราชการที่โดยเสด็จในการแต่ง
 ไคลงฉันทน์ จำลักษณะบังคับของไคลง ตลอดจนคณะครูลหุได้ พระโหรา
 ธิบดีจึงนำแบบไคลงฉันทน์ลงในหนังสือจินคำมณด้วย เช่นยกเอาไคลงใน
 ลิลิตพระลอมาไว้เช่นแบบฉบับบทหนึ่งคือ

เสียงลือเสียงเล่าอ้าง	อินไต พ็เฮย
เสียงย่อมยอศไคร	ทัวหล้า
สองเขอพหลบไหล	ลมตน ฤาพิ
สองพคคเองอา	อย่าไคถ้ามเผื่อ.
ไคลงบทนมลักษณะถูกต้องตามกฎข้อบังคับโดยบริบูรณ์	

พระโหราธิบดี ใ้กว้าง กำหนด ลักษณะ โคลงฉันท และกาพย์ ชนิดต่าง ๆ
ตลอดจนให้ตัวอย่างไว้ เช่น โคลงขับไม้ วสันตศิลาฉันท โคลงฉันท
อินทรวชิรฉันท และกาพย์สร้างคนางค์ เป็นต้น

เมื่อได้พิจารณาหนังสือจนความฉันทแล้ว ก็เห็นประจักษ์ว่า สมควร
ที่จะยกย่องพระโหราธิบดีเป็น ครู คนแรก ที่มี หลักฐานปรากฏในประวัติศาสตร์
และหนังสือจรรยาของท่านน โศกเป็นแบบฉบับซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิต และครู
บาอาจารย์ชนต่อมาได้ใช้เป็นหลักในการสอนวิชาภาษาไทย ถึงแม้ว่าจะได้
ดัดแปลงบ้างเพื่อให้เหมาะแก่สมัยนิยม

พระโหราธิบดีมีบุตรชายผู้หญิง ซึ่งท่านคงจะโศกใจไว้ให้เป็นผู้สืบ
ตระกูลปราชญ์ต่อไป ท่านจึงได้ฝากฝังบุตรชายชำนานในวิชาหนังสือ
ประกอบกับมีนิสัยเป็นปราชญ์สยมรตกขีตาอยู่ ครั้นปราชญ์ผู้บุตรจึงได้แสดง
ความสามารถในแนวข้อออกให้ปรากฏ เช่นที่ โปรดปรานของสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช และปรากฏชื่อเสียงอยู่คู่ประวัตรวรรคคัตตมาจนทุกวันนี้.

แสงโลม เกษมศรี

พระยาศรีสุนทรโวหาร

(น้อย อาจารย์บางกูร)

พ.ศ. ๒๓๖๕ - ๒๔๓๔

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์บางกูร) เกิดเมื่อวันที่ ๕
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ปี
มะแม ร.ศ. ๔๑ เป็นบุตรคนที่ ๖ ของนายทองคำ และนางบัว
เมอเขาวอายุประมาณ ๖-๗ ขวบ ได้เข้ามาเรียนหนังสือไทยกับ
หลวงขุนเทาทุลาภิบาล ผู้เป็นพี่ชายใหญ่ ซึ่งในขณะนั้นบวชเป็นพระภิกษุ
อยู่ที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาเมื่ออายุได้ ๑๓ ปี ได้ย้ายไป
อยู่กับนายชายซึ่งบวชเป็นสามเณรที่วัดสระเกศ เรียนหนังสือไทยกับพระ
กรรมวาจาจารย์ (เงิน) และเรียนหนังสือขอมกับพระครูวิหารกิจจานุการ
นอกจากนั้นยังได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยจากสำนักอาจารย์ต่าง ๆ ด้วย
ความอุตสาหะวิริยะอย่างยิ่ง ใช้เวลาศึกษาหาความรู้เป็นเวลาประมาณ
๑๑ ปี จนแตกฉานทั้งหนังสือไทย หนังสือขอม ขาด และสันสกฤต
ครั้น พ.ศ. ๒๓๘๕ ได้อุปสมบทเป็นภิกษุอยู่ในพระศาสนาที่วัด
สระเกศ ศึกษาพระปริยัติธรรมกับพระวิเชียรปรีชา (กลิ่น) เจ้ากรม
ราชบัณฑิต เมื่ออุปสมบทได้ ๓ พรรษา ก็ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรม

พระยาศรีสุนทรโวหาร
(น้อย อาจารย์ยางกูร)

ในทีประชุมพระราชคณะ ทวีตราชบุรณะ ไต่เปรียญเอก ๕ ประโยค
 แต่อย่างไรก็ดีท่านหาได้หยุดยั้งการศึกษายู่แต่เพียงเท่านั้นไม่ ไต่เสาะ
 แสวงเข้าศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในสำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว แต่ทรงยังทรงผนวชอยู่ และได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในทีประชุม
 พระราชคณะเป็นครั้งที่ ๒ เมื่ออุปสมบทได้ ๖ พรรษา สอดได้ข้อ
 ๒ ประโยค รวมเป็น ๗ ประโยค

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อมา ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาท่านขึ้นเป็นพระประสิทธิ์สุตคุณที่พระราช
 คณะวัดสระเกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕

ชื่อเสียง ในความ ปราดเปรื่อง ของท่าน เป็นที่ทราบกันทั่วไปตามวังเจ้า
 นาย และบ้านข้าราชการชั้นสูง ตลอดจนพวคาคหบดีและประชาชนต่าง
 พากันนำบุตรหลานมาฝากเป็นศิษย์เล่าเรียนหนังสือไทย หนังสือขอมเป็น
 อันมาก ชีวิตแห่งความเป็นครูของท่าน เริ่มต้นตอนอยู่ในสมณเพศ

ครนอุปสมบทอยู่ได้ ๑๑ พรรษา ก็ลาสิกขาบท เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๖
 และถวายตัวเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ รับราชการด้วยดีตลอด
 มา ได้รับบำเหน็จความชอบเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ขึ้นเป็นขุนประสิทธิ์อักษร-
 ศาสตร์ ผู้ช่วยกรมพระอาลักษณ์ และว่าที่เจ้ากรมอักษรพิมพ์การอีกตำแหน่ง
 หนึ่ง จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้เลื่อนตำแหน่งยศเป็นท ขุนสารประเสริฐ ปลัดทูลฉลองกรมพระอาลักษณ์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเหรียญกษาปณ์มาลา เข็ม
ศิลปะวิทยาเป็นเกียรติยศว่าเป็นผู้มีคุณความดีของไทยเป็นพิเศษ

การรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ ส่วนมากเป็นรอง
เกษียณราชการหนังสือไทยและหนังสือขอม กากัยพนักงานตรวจคดีสอบทาน
หนังสือขางท นพนิคาคณตกลอมชางเผอกทมาสพระบารมของพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ในสมัยนั้นแบบเรียนหนังสือไทยมีอยู่แต่เพียงหนังสือจินตนิมิต ซึ่ง
พระโหราธิบดีเรียบเรียงไว้ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็น
หนังสือที่ยากไม่เหมาะสำหรับจะใช้ศึกษาเล่าเรียน ฉะนั้น ใน พ.ศ. ๒๔๑๒
พระยาศรีสุนทร โวหาร ไต่คิด แยกสอน หนังสือไทย ชั้นชุดหนึ่งรวม ๖ เล่ม
ด้วยกัน คือ มลยบทรวรพกิจ วาหนิตกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน
ไวพจน์พิจารณา พิศาลการณค เป็นแบบเรียนตั้งแต่เริ่มต้นหัดอ่าน ต่อเนื่อง
ไปจนถึงความรู้ทางไวยากรณ์รวมอยู่ด้วย ซึ่งนับว่าเป็นแบบเรียนที่สมบูรณ์
ที่สุดในสมัยนั้น เมื่อเรียบเรียงเสร็จแล้วก็นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวงไซเช่นแบบเรียนต่อไป และพระ
ราชทานความชอบ เลื่อนขั้นเป็น หลวงสารประเสริฐ

ใน พ.ศ. ๒๔๑๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นครูสอนหนังสือไทย ที่กรมทหารมหาดเล็ก
ในพระบรมมหาราชวังสอนพวกนายทหาร และพวกทหารมหาดเล็กให้

หนังสือไทย นับว่าเป็นการเริ่มอาชีพครูอย่างแท้จริง ภายหลังที่ได้สอนพวก
 สานักศิษย์ในสมัยที่อุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่วัดสระเกศกึ่งกลางแล้ว

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง นับว่าเป็นโรงเรียนสอน
 ภาษาไทยแห่งแรก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่
 สอนหนังสือไทยแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการทั่วไป
 ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่นั้น ท่านได้เรียบเรียงตำราภาษา
 ไทยเพิ่มขึ้นอีกหลายเล่ม เช่นต้นว่า ไวยากรณ์ประพันธ์ อนันตวิภาคย์ เขมรา-
 ภิขรมาลา นิติสารสาธก ปกิรีณำพจนานกถ และแบบโคลงฉันท์อีกหลาย
 เรื่อง จากคุณความดีอันนี้ เมื่อพระยาศรีสุนทรโวหาร (ปก) เจ้ากรม
 พระอาลักษณ์องคมนตรีในกรมมลง ท่านจึงได้เลื่อนเป็นพระศรีสุนทรโวหาร
 เจ้ากรมพระอาลักษณ์แทน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘

นอกจากงานในตำแหน่งที่กล่าวมาแล้ว ท่านยังได้รับราชการแต่งตั้งเป็น
 องคมนตรีที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และทำหน้าที่เป็นเลขานุการของสภาที่
 ปรึกษาราชการแผ่นดิน และองคมนตรีสภาอีกด้วย ต่อมาได้รับราชการแต่งตั้ง
 เป็นกรรมการจัดการโรงเรียน ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้น
 ที่พระราชวังเดิม ส่วนนั้นที่อุทยาน เป็นกรรมการสอบไล่ วิชาหนังสือ
 ไทยชั้นสูง เป็นกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ และเป็นกรรมการ
 ในทางจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็น พระยาศรีสุนทรโวหาร
 ญาณปริชาமாகย์ ขรมนารถนิตยภักดีพิริพาหะ และใน พ.ศ. ๒๔๒๕

ในชั้นปลายแห่งชีวิต พระยาศรีสุนทรโวหาร ใตเป็นอาจารย์ถวาย
 พระอักษรสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สมเด็จพระ
 บรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า และพระเจ้าลูกเธอ
 อื่นหลายพระองค์ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ สุขภาพของท่านเสื่อมโทรมลง
 และป่วยเป็นไขมอการทรงกษัตริย์ แพทย์หมัดความสามารถที่จะรักษาได้
 พระยาศรีสุนทรโวหารถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๕
 ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะ ร.ศ. ๑๑๐

พงศอนันท์ ศุขขจร

หอสมุดคุรุสภา

พระยาโอวาทวรกิจ (แก่น โอวาทสาร เปรี๊ญ)

พ.ศ. ๒๓๖๘ - ๒๔๔๘

พระยาโอวาทวรกิจ (แก่น โอวาทสาร เปรี๊ญ) เกิดเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ อัฐศก จุลศักราช ๑๑๘๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุตรนายอิน ชาวบ้านขอม แขวงกรุงเก่า เมื่ออายุ ๑๕ ปี ได้เข้าถวายตัวเป็นข้าในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อยังทรงผนวชและเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขวชให้เป็นสามเณร ศึกษาหนังสือขอม และมคธ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเมืองลังกา เพื่อให้เข่นที่ปรากฏว่า ในเมืองไทยมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาแข็งแรงมาก แมแต่ชนสามเณรเล็ก ๆ ก็ยังรู้พระพุทธรูป และพูดภาษามคธได้อย่างคล่องแคล่ว

เมื่อดลยจากลังกา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าสอบไล่แปล พระปริยัติธรรม ได้ เข่น เปรี๊ญ ประโยค ครั้นเมื่ออายุ ๒๐ ปี ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปสมบทเป็นภิกษุ โดยทรงรับเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย ได้จำพรรษาอยู่ ณ วัดบวรนิเวศ

วิหาร จนอายุ ๒๖ ปี จึงลาสิกขาบทเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ในเวรคึกคัก ใ้รับพระราชทานเบี้ยหวัด
บดละ ๖ ตำลึง ต่อมาเข้ารับราชการในกรมอักษรพิมพการและในกรม
พระอักษณ

ครั้น พ.ศ. ๒๔๑๔ ทรงกษยแม่ ตรัสก จุลศักราช ๑๒๓๓
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาโฆวาทรรกิจ
เข้ารับราชการ เป็นครูสอนหนังสือไทยในกรมมหาดเล็ก ใ้รับพระ
ราชทานเงินเดือน ๗ ละ ๑๖ - ๒๔ บาท แล้วเข้าเป็นครูสอนหนังสือไทย
ทสวนนนทอุทยาน ใ้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๘ บาท ต่อมา
ใ้เป็นอาจารย์ใหญ่สอนหนังสือไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ใ้
รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๖๐ - ๑๐๐ บาท ในเวลาเดียวกัน
ใ้เข้ารับถวาย พระอักษรสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และ พระเจ้าลูกยาเธอ ทพระ
ทงจกรมหาปราสาท และที่โรงเรียนราชกุมารด้วย

ใ้รับพระราชทานสัญญาบัตรชั้นแรกเป็นขุนโฆวาทรรกิจ แล้วเลื่อน
ชั้นเป็นหลวง พระ และพระยาในนามเดิม คงรับราชการในกรมศึกษา
ธิการโดยลำดับมา ใ้รับพระราชทานเหรียญคุณภมาลา เข็มศิลปวิทยา
เหรียญจักรพรรดิมาลา เหรียญรัตนาภรณ์ รัชกาลที่ ๔ ชั้นที่ ๔
เหรียญชฎาภิเษก และเหรียญประพาศมาลา เป็นเกียรติยศ

ครั้นอายุใ้ ๗๒ ปี มีความชราภาพพลภาพ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใ้รับพระราชทาน
เบี้ยบำเหน็จเงินบด ละ ๔๘๐ บาท

พระยาโอวาทวรกิจ (แก่น โอวาทสาร)

พระยาโอรุทวรกิจ บัวยัวยโรคชราทุพพลภาพ ถึงแก่อนิจกรรม
 เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ เวลา ๕.๓๐ น. รวมอายุ
 ได้ ๘๑ ปี ได้รับพระราชทานบำนาญและหีบของทบเป็นเกียรติยศ
 ศษยทั้งหลายได้ร่วมกันจัดการศพอย่างพร้อมเพรียง ได้รับพระราชทาน
 เพลิงศพทวศสระเกศ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

งานของพระยาโอรุทวรกิจ เทาทพบคอง อดตงโรงเรียนเชลยศึกกิก
 (โรงเรียนราษฎรในขัจุบัน) ทขานชางพระ ปากคลองขางกอกนอัย
 ชางวคองมรณทราราม จงหวตธนบุรี อินเขนขานของทงเอง อย่างหนง
 และแตงแบยเรยนสำหรับไซทโรงเรียนพระตำหนกสวนกหลาย เรียกวา
 “ค้ายอกของพระยาโอรุทวรกิจ (แก่น เปรียณ)” อิกอย่างหนง แบยเรยน
 เล่มนแตงเขนคากลอนแบงเขนชอ ๗ รวม ๗๑ ชอ ความแตละชอไมคอง
 เนองกัน เขาใจวาแตงขนเพื่อสอนไวพจน์ กัยมุงให้สงวรในการเขียน
 หนงสอไทยให้ถกคอง มีชอ ๑๗ ชอเดยวทคคมาจากเรองพระอภยมณของ
 สุนทรภู์ ตอนทวา “ทงสอนวาอย่าให้ไวใจมนษย มนแสนสुकถลกลา
 เหลือกาหนด ฯลฯ”

ตัวอย่างไวพจน์

“แรมเจคคาวนพศสมมุคชอ	กมภณทถอดสารพรณอนเลขา
จกรพรคขนพพมนพคชารา	อภทราภยพพมนสมมุคชอ
นามวนจทรอคจรวรยแกนจทรหอม	นาจณชทยอมคนจณจทาลพาลปรากฏ
กัยพระทนตราชณอดทนพจน	จงกาหนดเขียนให้คองทงองความ”

ตัวอย่างคำบอกของท่านบางข้อที่เห็นว่านักเรียนปัจจุบันฟังสัจไว้ให้มาก

“๑ ท่านนักเรียนเขียนสาราอย่าประมาณ จะเคลอนคลาผกเสียงดำเนินงมน

ทวสะกตมคธิไทยใช้ปนกัน

อย่าสำคัญว่ารู้ครำเคยชำนาญ

จะถอว่าถงจะผกกันกหนอย

ถายชยชอยแล้วก็ไม่มีส้วหวาน

เช่นมะม่วงมีควงไซไม่เป็นการ

ละไปยาลย่นย่อพอเป็นเลา

“๒๓ ฉนวนตกอกเขม่นเตนตกตก

คระนงกถถททานไม่หม่นหด

ทวสะกตขทแวงงไม่แจ่งซา

เขียนพลภกพลภพลาตคาคคโดยเคา

ไม่จำแยบแยบขยของทถองแท้

ตงทอกแหเหวียงลองลองเช่นของเหมา

ทงคชวถวถนไม่สรวเอา

ออยู่เปล้าเปล้าเปลดองเวลาทมาเรียน

เซทไท่นไปทหนนหชนลก

มวสนกชกชวอนเลนชวอนเรียน

ไม่ยื่นเล้าเฝ้าแต่ชอกนชกสงเวยน

เรียนนักเรียนเรียนหนังสือแรชอเอย”

พระยาโอวาทวรภิจ เป็นต้นสกุลโธว ทสวร ปรากฏว่ามีบุตรหลายคน บุตรชายคนหนึ่งชื่อนายแกลว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิจิตรวราสสน ครุสอนหนังสือไทยในโรงสกลหลวง ขึ้นในกรมพระอาทิตย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ อภิสมุหนิงคอประวิจวณภิกคิ (เอียน โอวาทสวร) รมราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทย แต่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้วทั้ง ๒ ท่าน

บุญเจือ องคประดิษฐ์

ประวัติพระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ เกษโร)

พ. ศ. ๒๓๗๘ - ๒๔๕๕

ท่านอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ เกษโร) ปฏิสนธิเมื่อวันพฤหัสบดี
เดือนเก้า ขึ้น ๓ ค่ำ บวออก โทศก จุลศักราช ๑๑๘๗ ตรงกับ พ. ศ.
๒๓๗๘ ที่บ้านโรงเข้ ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
เมื่อปฐมวัยอายุได้ราว ๘ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดใหญ่ (วัด
สมเด็จพระเจ้าตากสิน) จังหวัดเพชรบุรี เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท
เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ณ วัดใหญ่ จังหวัดเพชรบุรี ในสำนัก
เจ้าคุณธรรมภาณพิลาศ (ผ่อง) ซึ่งเป็นทงญาติและอาจารย์ของท่าน ได้
ศึกษาเล่าเรียนหนังสือไทยแลปริยัติธรรมอยู่ในสำนัก

ภายหลังเมื่อเจ้าคุณธรรมภาณพิลาศ (ผ่อง) ได้ย้ายเข้ามาสถิตย์
ณ วัดราชสีห์ธาราม ท่านก็ได้ติดตามเข้ามาอยู่ด้วย แล้วย้ายตามเจ้าคุณ
ธรรมภาณพิลาศไปอยู่วัดจันทาราม ครั้นถึง พ. ศ. ๒๔๑๔ มีพระบรม
ราชโองการอาราธนาพระธรรมภาณพิลาศไปสถิตย์ ณ วัดราชบูรณะ ท่านก็
ได้ติดตามไปอยู่วัดราชบูรณะด้วย ครั้น พ. ศ. ๒๔๒๑ มีพระบรมราช
โองการอาราธนาพระธรรมภาณพิลาศเลื่อนมาครองวัดประยูรวงศาวาส ท่าน
ก็ตามมาอยู่วัดนี้ด้วย

ทั้งแก้วศิลาขุบูรณะเป็นลำดับมา เจ้าคุณธรรมภานุพิลาศได้มอบเด็ก ๆ
ศิษย์ของท่าน ให้ท่าน อาจารย์ วิชัย สอนหนังสือไทย ให้รวมกับศิษย์ของท่าน
อาจารย์เอง ครั้นเมื่อท่านย้ายมาอยู่วัดประยูรวงศาวาสได้มีชาวบ้านทาง
ตำบลดาวคะนอง ตำบลบางขุนเทียน และบางปะทุน จังหวัดธนบุรี ฯลฯ
ได้นำบุตรหลานมาฝากเป็นลูกศิษย์เพื่อเรียนหนังสือไทย กับท่านมีจำนวนมาก
ขึ้น ประมาณ ๓๐ คน และยังมีต่อไปอีกทั้งในจังหวัดธนบุรีและจังหวัด
ใกล้เคียง ฉะนั้นใน พ.ศ. ๒๔๒๔ ท่านจึงได้จัดตั้งโรงเรียนหนังสือ
ไทยชนบทริมคลองข้างกุฎิคณะ ๔ วัดประยูรวงศาวาสซึ่งอยู่ติดกับอาคาร
ของท่านด้วยทุนส่วนตัวของท่านเอง เป็นโรงเรียนกว้างใหญ่ บรรจุนักเรียน
ได้ราว ๑๐๐ คน ชื่อนานานว่า “โรงเรียนวิชัยพิทยาคม” ท่านดำรง
ตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ อาศัยพระภิกษุและศิษย์เก่าซึ่งทรงคุณวุฒิให้ช่วยเป็น
ครูสอนโดยท่านจ่ายเงินส่วนตัวเป็นเงินเดือนรางวัลตอบแทน สอนตั้งแต่
ชั้นมูลไปจนประโยค ๑ ประโยค ๒ เมื่อท่านได้จัดตั้งโรงเรียนวิชัยพิทยาคม
ขึ้นแล้วได้เริ่มสอนบรรดาลูกศิษย์วัดในปกครองและในวัดชนก่อน ต่อมาได้มี
บรรดาศิษย์เก่าและชาวบ้านใกล้เคียง ตลอดจนท่านผู้มีบรรดาศักดิ์สูง อาทิ
สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีวิวงศ์ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา
สุริยวงศ์ไวยวัฒน์ ในตระกูลขุนนางและตระกูลขุนรตพันธ์ ได้พากัน
หลานมาฝากเป็นลูกศิษย์ศึกษาในโรงเรียนนี้เป็นจำนวนมากจนเป็นลำดับ จน
กรมศึกษาธิการได้ส่งครูที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์มาช่วยสอน ๑ คน

พระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ เกษโร)

ครั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ท้าวการ ฉายาปณิกิจพิท ท่าน
ผู้หญิงพิน ขุนาค ภรรยาของท่าน ท่านได้สร้างอาคารเป็นตึก ๒ ชั้น
๑ หลัง ตึกชั้นเดียวเป็นแถวยาว ๑ แถว เรียกว่าตึกพระรณาคาร ทาง
ด้านแม่น้ำหน้าวัดประยุรวงศาวาสในเขตวัด เมื่อเสร็จการฉายาปณิกิจแล้ว
สถานพักทงว่างอยู่ ฉะนั้นในราว พ.ศ. ๒๔๔๖ กรมศึกษาธิการ
จึงจัดตั้งโรงเรียนภาษาไทยขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง ให้ชื่อว่าโรงเรียนประถม
วัดประยุรวงศาวาส โดยอาศัยอาคารเหล่านานเป็นสถานเรียน จึงได้ยุบชั้น
ประถมของโรงเรียนนงวิพิทยาคมไปเรียนร่วมกับโรงเรียนประถมวัดประยุรวงศาวาส
ที่โรงเรียนเดิมคงสอนแต่ชั้นมูลต่อมาอีกหลายปี จึงได้เลิกสมไปรวมเรียน
แห่งเดียวกัน

โรงเรียนของกรมศึกษาธิการที่จัดตั้งขึ้นใหม่นี้ พระอาจารย์สยาม
ปริยัต (จิบ) คงรับตำแหน่งเป็นอาจารย์ผู้ปกครอง รับพระราชทานเงิน
เดือนต่อมาจนตลอดอายุของท่าน ส่วนอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาชั้น กรมศึกษา
ธิการส่งไปจากกระทรวงพร้อมด้วยครุของอีก ๒-๓ คน
เมื่ออาจารย์จิบ ได้จัดตั้ง โรงเรียน นงวิพิทยาคม ขึ้นสอน นักเรียน จนส่ง
เขาสอบสนามหลวงชั้นต่าง ๆ ได้ กระทรวงธรรมการเห็นความดีของท่าน
จึงกราบบังคมทูลขอพระกรุณาให้ทรงตั้งท่านเป็นอาจารย์สยามปริยัต ตำแหน่ง
สัญญาบัตร ในทำเนียบของกระทรวงธรรมการ พระอาจารย์สยามปริยัต
(จิบ) เมื่อครั้งยังเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนงวิพิทยาคม ท่านลงมา
ตรวจตราและควบคุมการสอนการเรียนเองตลอดวัน แม้ในตอนหลัง ๆ เมื่อ

กรมศึกษาธิการได้ส่งครูฝึกหัดอาจารย์ไปช่วยสอนแล้ว ท่านก็ขงเรียกสมุท
 ทำการของนักเรียนไปตรวจเองในบางวิชาบางชั้นเป็นครั้งคราว เช่น ให้
 เอาสมุทเรียงความไปอ่านให้ฟังเพื่อศและชม และสมุทศคหลายมือไปตรวจ
 เองเป็นต้น ท่านพบพดณในเรื่องลายมือมาก ถ้านักเรียนคนใดเขียนลายมือ
 ไม่ดี ท่านมักเขียนให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้เขียนให้เหมือนของท่าน
 ถ้าใครเขียนไม่เหมือนก็จะให้เขียนซ้ำ ๆ ซาก ๆ และบางทีอาจถูกทำโทษ
 ให้เชกกระตานเอาด้วย เวลาเรียนนักเรียนจะเที่ยวเกลโลลไม่ไ้ เพราะ
 ท่านนั่งคุมอยู่หน้าโรงเรียนเสมอ เวลาเลิกกลับบ้านต้องกววยลาท่านก่อน
 ถ้ามีใครหาขหน่าไปท่านจะถามชนทันที โดยการควบคุมอย่างใกล้ชิดเช่น
 ท่านจึงรลษณะและอุปนิสัยของลูกศิษย์ของท่านคว่า คนไหนเกยจคร่าน
 หรือขย่น ฉลาดหรือทบ ละเอียดหรือหยาบ แข่งกระตางหรืออ่อนโยน
 เป็นต้น แม่เมื่อเป็นโรงเรียนหลวงลงมาทางสอนทพรรณาการหนาวคประยร
 วงศาวัสแล้ว ท่านก็ขงลงมาตรวจทุกวันในตอนเช้า สัญญลักษณของ
 ท่านคือไม่เทาขสนข ๑ ตัว ถ้าโดยนเสียงไม่เทาทุก ๆ หรือเห็นสนข
 ของท่านมาแต่ไกลแล้ว เด็กทุกคนในชนจะตองนั่งตัวตรงเป็นระเบียบเรียบร้อย
 ทยทนททเคยว

ตามปกติจะมีลูกศิษย์กันอยู่หลยบนอนทุกวี่ของ ท่าน ไม่ต่ำกว่า ๓๐ คน
 ตลอดข ท่านมระเบียบวินยเข้มงวดมาก ศิษย์ของท่านทุกคนจะทำศ
 ระเบียบวินยททานตงไวไม่ไ้ จะตองถูกทำโทษทันที ระเบียบขวศของท่านคือ
 คนเข้าช่วยพายเรือไปบิณชชยาคมาถวายพระและเลี้ยงกัน กินอาหารเข้า
 แล้วไปโรงเรียน ๑๑ น. เพลหยุคพกมากกินอาหารกลางวันแล้วไปเรียนต่อ

๑๕ น. โรงเรียนเล็กกลับมาทำกิจส่วนตัวตาม ๑๗ น. สวมหมวกพร้อมกัน
 ทั้งคณะ มีหัวหน้านำสวด ๑๘ น. กินอาหารเย็น เสร็จแล้วทำการขาน
 หรือท่องบทเรียนไปจนราว ๒๐ น. นอก ระยะเวลาเรียนหรือวันหยุด
 จะไปเที่ยวชุกชนนอกคณะไม่ได้ ถ้ามีธุระจำเป็นจะต้องออกไปข้างนอกก็ต้อง
 ขอกลาขออนุญาตท่านก่อนให้เป็นกิจจะลักษณะ เมื่อใครขออนุญาตแล้วจึงจะ
 ไปได้ โดยเหตุคุณศษยของท่านจึงอยู่ในเกณฑ์เรียบร้อย มีความประพฤติดี
 แทบทุกคน จะตกไปอยู่ที่ไหนผู้ใหญ่ก็มักรักใคร่ แม้ระหวังกำลังเล่าเรียน
 ก็มักมีท่านผู้บรรดาศักดิ์มาขอให้ไปทำงานด้วยอยู่เนือง ๆ

ท่านอาจารย์สยามปริยัต (จิบ) มีอธิบายโดยย่อมาว่าที่ชาวบ้าน
 ใกล้เคียงและคนทั่วไปรักใคร่ลูกศิษย์บุตรสุดที่รัก นอกจากให้การศึกษ
 แล้วยังคอยตรวจตราดูแลกินอยู่หลับนอนและการป่วยไข้เป็นนิจสิน เมื่อสอบได้
 ไล่สำเร็จการศึกษาแล้ว ก็ยังเห็นห่วงใยจัดการเป็นธุระฝากฝังกับข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ที่คุ้นเคยให้เขารับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ตามอุปนิสัย
 ของศิษย์นั้น ๆ ดังที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมและเผื่อท่านเห็นผลออกด้วย เพราะ
 ท่านมีเมตตากรุณาประจําใจอยู่เสมอ จึงปรากฏว่าท่านเป็นที่เคารพนับถือ
 ของบรรดาศิษยานุศิษย์และผู้คุ้นเคยทั่วไป แม้ท่านจะได้มรณภาพไปกว่า
 ๕๐ ปีแล้ว ก็ยังมีคณะศิษย์ของท่านร่วมกันทำบุญให้ท่านทั่วทิศประปร

วงศาवासทุก ๆ ปี ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ซึ่งเป็นวันคล้ายวันมรณภาพ
ของท่าน

ในทางพระศาสนาและสาธารณกุศล พระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ)
โตศึกษามชอเสียงในทางวิษัสนายอดเยี่ยมองค์หนึ่ง เมื่อมีการปฏิสังขรณ์
วัดพระบูรพวงศาวาสอย่างใด ท่านต้องมีส่วนร่วมมีส่วนร่วมกำลังด้วยทุกครั้ง
เฉพาะส่วนตัวได้สร้างถาวรวัตถุในวัดดังนี้ :-

(๑) พระวิหารคต ด้านขวาพระอุโบสถ ส่วนยาวขนานกับพระ
อุโบสถตั้งแต่พืชรัดหน้าพระอุโบสถจดกำแพงหลังพระอุโบสถ อารามนา
พระพุทธรูปตามซอกพระเจดีย์ทิศพาง จากศาลาอินทรวุฑโตรมกรำแคด
ฝนข้าง มารวมประดิษฐานไว้ในพระวิหารคตนี้

(๒) ซ่อมแซมประตูเสื่อคานตรวนตกพระเจดีย์องค์ใหญ่ชนใหม่

(๓) สร้างสะพานไม้ถาวรข้ามคลองระหว่างหน้ากุฏิคณะ ๑ กับคณะ ๔
(สะพานเหล็ก) ชนใหม่ เพราะของเก่าเป็นสะพานชั่วคราว

(๔) สร้างถนนก่ออิฐถือปูนจากสะพานเหล็กไปจนถึงคณะ ๘ ด้านใต้
กว้าง ๑ เมตรยาวประมาณ ๘๐๐ เมตร (ของเดิมเป็นถนนดิน)

(๕) ก่อสร้างฐาน (ล้อม) สำหรับพระภิกษุสามเณร ๑ แถว ๖ ห้อง
เพราะของเดิมมีเพียงแถวเดียว ๕ ห้อง ไม่เพียงพอ

พระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ) เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิต่อเจ้าคุณ
พระธรรมภาณพิลาศ (ผ่อง) ผู้เป็นอาจารย์ ได้บำเพ็ญกุศลถวายในวัน
คล้ายวันมรณภาพเป็นประจำทุกปี

พระอาจารย์สยามปริยัติ (จิบ) อาพาธเป็นโรคน้ำมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๘
 อาการกำเริบขึ้นเป็นลำดับจนเหลือความสามารถที่แพทย์จะเยียวยา ได้ถึง
 แกมรณภาพด้วยโรคนี้เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ จำนวนอายุพอครบ ๘๑ ปี
 พรรษา ๖๑ พอต.

พระพนิตยสารวิเทศ

หอสมุดคุรุสภา

ขุนอนุกวีจิตร

(น้อย จุลจิตร เปรียญ)

พ. ศ. ๒๓๕๕ - ๒๔๔๒

ขุนอนุกวีจิตร (น้อย จุลจิตร เปรียญ) ครุสมัยเมื่อ ๖๐ - ๗๐ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้ามาสนทนาไต่เป็นลูกศิษย์เมื่อท่านเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส ชาวบ้านทั่วไป เรียกกันว่า มหาหน่อ ไม่ทราบว่าได้นามเพี้ยนมาอย่างไร แต่ทั้งนามเพี้ยนและนามตรง หรือแม้ราชทินนาม ไม่ค่อยได้ยินนัก เมื่อใครเอ่ยถึงท่านก็เรียก พ่อครู กนทงนน ซึ่งฟังดูขบขันใจคิด เป็นทั้งพ่อทั้งครู พ่อทมิละเขยเขยแฉกแฉกเครื่องครกค้อนวนย ลูกศิษย์คนไหนบิตตะกุกเกรเป็นต้อง โคนไม่เรียว ไม่เรียวทไม่โตอวยความทারণโหดร้ายแต่ยายเอิบไปช่วยความเมตตาการณาเยี่ยงของพ่อ สมยนั้นใครถูกพ่อครูเมยสามที่ กลับจากโรงเรียนก็ต้อง โคนพอกชานชาออกสามที่ โดยไม่ต้องถามว่าไปทำอะไรเข้า เพราะเป็นทเขาใจควา ต้องเขยเรองหวัคอไม่ทำตามสั่ง ทกล่าวกันว่า ไม่เรียวทำให้ลานแลวกเลยต่าน นั้น ไม่ใช่ความจริงสำหรับไม่เรียวของพ่อครูข้าพเจ้า ไม่เรียวของท่านเพราะความกลัวซึ่งเคยโตเป็นความเคารพรัก พวกเราชนกันถึงขนาดวิ่งลงไปในกระຈาต ขยชว่นของแม่คานาโรงเรียน ซึ่งน่ากลัวจะต้อง โคนไม่เรียวถึงขนาดครั้งก่อนโหลแต่ยายแม่คากลยขมแชน ไตรยคาลเสียหยาจจากพ่อครูตงหาหกลัง หลังจากพวกเราถูกคุดว่า “มันวงกันยงังไจวะ ?”

ขุนอนุกิจวิฑูร (น้อย จุลวิฑูร)

ในเรื่องการเล่าเรียน กล่าวได้ว่าโลกศิษย์ เกือบไม่มีเวลากระตึกไป
 คบกับความขี้เกียจได้ โดยเฉพาะเรื่องเขียนลายมือการบ้าน ท่านถือเป็นงาน
 ที่ไม่ยอมให้หลงใหลอย่างเด็ดขาด ถึงกับลงแรงลงเวลาตรวจสอบเชิงตั้งแค
 ๓๐ นาทีตลอดจนชั้นสูง ใครเขียนลายมืองามพอครบก็นัก เพราะสมัยนั้น
 ตำแหน่งเสมียนเงินเดือนแปดบาท อันเขียนในโคขื่นคนพาขึ้นไปเขียนรองเวรหรือ
 ทวนายเวร วัตถุประสงค์ความเหมาะสมกับตัวลายมือ ข้าพเจ้าเป็นลูกศิษย์คนหนึ่ง
 ในพวกลายมือดี และถึงแม้ขายยังไม่ถึงเป็นเสมียนใด ก็ได้รยรางวัลอย่าง
 ๓๐ บาทต่อเดือน ๓๐ บาทต่อเดือน ๓๐ บาทต่อเดือน ทำให้ไม่มาอีก ข้าพเจ้าได้
 หน้าบานนั่งรถกับมาคิดไปกับพ่อครู ทุกครั้งที่เขียนเวรเผ่าของท่านที่พระ
 ราชมังคลาภิเษก ข้าพเจ้าได้สัพโสภาอากาศของพระราชวังใหม่ ได้โอกาสเข้าไป
 ใกล้รั้วพระราชวังของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โอกาสที่ประชาชนคน
 สามัญสมิมนหาได้ไม่บ่อยนัก

พ่อครูสุขภาพไม่สู้จะสมบูรณ์นัก แต่มาโรงเรียนสม่ำเสมอ การตรวจ
 แวดวงบนเนินเขาห้องเรียนของท่านไม่มีขาด พวกเรานักชั้นมอชั้นหนึ่งต้อง
 ระวังรักษาความสะอาดกันอย่างถ้วนทั่ว เพราะท่านตรวจอย่างจริงจัง ใต้กลิ่น
 สายสกินตักซิดเข้ามาคั้นว่าเป็นของใคร พอได้ตัวก็ตองโดนไม้เรียวฐานไม่
 อายนำเข้าตามคำสั่ง ถ้าเป็นฤดูหนาวค่อยโล่งใจหน่อย ท่านจับตัวไม่ค่อยได้
 เพราะกลิ่นสายสกินเหมือนจะแพร่สะพัดไปทั่วถึงกันหมด กลิ่นที่ออกมาจากผ้าผวน
 ๓๐ ใหม่ทั้งเก่าตลอดจนเก๋าคำไม่เห็นเนื้อ ไม่รยวากสืบตอกสยฝน ถ้าคร
 สมิมนใดไปเห็นเขาเห็นจะลาออกหรือไม่ก็ต้องเลิกสมการเดินตรวจแวด เขา
 วันหนึ่งหนาวจัดมาก พ่อครูใส่เสื้อสกีหลายตัวที่ราชปะแตน เดินตรวจมา

หยดทีใด ๆ ข้าพเจ้า ท่านหยดทีไหนเป็นตองใดเรื่อง พวกเราแถมหนักใจ
 ไม่ได้ไปตาม ๆ กัน เรื่องสายนี้ไม่ใช่แน่ เพราะกลุ่มนี้ไม่ผาผวยรวม
 ข้าพเจ้าควย เจ้าเพื่อนคนหนึ่งข้าง ๆ ข้าพเจ้ายืนคางสน เห็นจะเป็นเพราะ
 ทงหนาวทงกลัวประสมกัน สักครู่ได้ยินเสียงท่านถามว่า "หนาวมาก
 เลิกเรียนแล้วไปเอาเสื้อที่ขาน" เจ้าเพื่อนไซ้คคคนนั้น ซอด มนตสมซอ
 รุงขนมนไม่ยกใส่เสื้อทพอดครู่ให้ ทง ๆ ที่เป็นเสื้อมสกรสไซ้ไกรราคาตงทกลสง
 วนนพอเขาแฉวสักครู่ พอดครู่ตรงเขามาตเจ้าต "ทำไมไม่ใส่เสื้อมา เขาไป
 ไหนเสีย" เจ้าตอก ๆ อัก ๆ แล้วขอมแฉมออกมามาว่า "กระผมเก็บไว้ใส่
 สงกรานตครม" เจ้าตเก่งมาก มันทำให้พอดครหวเราะไตในขณะที่ท่านกำลัง
 เครื่องขมจะเอาโทษ "วา! เจาน, พรังนตองใส่มา รุใหม่เรื่องสงกรานต
 เอาไว้พุดกันใหม่" เจ้าตคนนลายมือไม่คดยคณก แต่ทว่าขยันไม่เคยขาด
 สงเลย

โรงเรียนวัดจักรวรรตสมยมนน ขนซอลอนามมาก เป็นรองก็เห็นจะ
 โรงเรียนพระตำหนักสวนกหลายแห่งเดยวเท่านั้น ครุใหญ่เงินเตอนตงยสยศาลง
 ใส่เสื้อราชปะแตน นังม่วงนำเงิน ไซ้ตงเท้าไชยขัวตราลคคร มีตำแหน่งเผ้าแหน
 ในหลวง ว่าถงควมรึ สามารถตงโคลงทลเกลตา ๆ ถววยในครวสัศ
 พระราชค้ำเนนพระราชทานกฐิน บทหนงทข้าพเจ้าจำไตจนกระทงขตคนวา :-

ขนอนกัจสรอย	วิธ
สอนคยยจตณกล	กอกเกอ
ค่านวณนกรเรียนคณ	ตองสท เคยนา
สวนเหลาทรณเชอ	ทาทชชาวสยาม

เวลานาย ว. ย. ขอนสั่น นายตรวจใหญ่ไปดูโรงเรียน ก็สามารถ
ส่งภาษาฝรั่งอวดได้ อย่างที่ครู ๆ สมัยนั้นคงคาดไม่ถึง ข้าพเจ้าได้ยินกับหู
แต่เอาความอะไรไม่ได้ ต่อเมื่อมาไต่เรียนภาษาอังกฤษเมื่อโต จึงได้เรื่องจาก
เจ้าคุณจรลชวระเพท (ครูชุ่ม) ว่า วันนั้นพ่อครูร้องส่งครูชุ่มต่อหน้า
นายขอนแก่นว่า “โก เตาน แอนต์ เทล ตะ ขอย น้อท ทุ เมค ตะ นอยส์”
ส่วนผมอนลูกศิษย์ก็เห็นจะไม่แพ้ใคร ถ้าใครทะเลาะเบาะแว้งเรียนเล่มใหญ่มาเข้ค
จะทองใดเห็นสอนนายพจน์ (เจ้าคุณพหลพลพยุหเสนา) นายกำจัต (เจ้าคุณ
ผดุงวิทยาเสริม) และเจ้าคุณอะไรต่ออะไรอีกมากมาย ซึ่งเป็นนักเรียน
รุ่นพี่ข้าพเจ้า

ครู ๆ สมัยนั้น ได้ยินแต่ลูกศิษย์เรียก ท่านอาจารย์ พ่อแม่ผู้ปกครอง
ก็พลอยเรียก ท่านอาจารย์ไปด้วย เพราะเขารู้ว่าชอบ ลงบ้างเพี้ยนคนให้เขา
เรียก พ่อครู แม่ครูคยาคใหม่ เมื่อตายไปแล้ว ลูกศิษย์จะได้อะไรดี ๆ
มาเขียนเป็นอนุสรณ์ไว้อย่าง

สำเร็จวรรณกิจ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พ. ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๘๖

ถ้าจะกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงผูกพันพระหฤทัยอยู่กับการศึกษาของชาติ มาตลอดพระชนม์ชีพ ก็เห็นจะไม่ผิดนัก เพราะนอกจากราชการทหารที่ใดทรงเริ่มคนเขารบราชการเป็นนักเรียนนายร้อยแต่พระชันษา ๑๔ ขแล้ว ตำแหน่งแรกที่ไต่ประทับในคณะเสนาบดีสภา ก็คือทรงเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการซึ่งเทียบเท่าเจ้ากระทรวงแล้ว แต่ยังมีหน้าที่ประกาศ ทั่วทั้งประเทศในตำแหน่งนั้นเดือนละ ๕๐๐ บาท เคยทรงเล็งถึงการปฏิบัติงานในโรงเรียนสวนกุหลาบอันเป็นโรงเรียนแรกตามแบบสมัยใหม่ในเวลานั้นอยู่เสมอ เพราะครั้งไรทรงพอพระทัยที่ใดเห็นลูกศิษย์ของพระองค์ท่าน มีเจ้าพระยาพระเสด็จฯ เจ้าพระยามหิธรฯ พระยาไชยราชมราชธานีทร พระยาพจนปรีชา และพระยาวิจิตรวงษ์วุฒิไกร ฯลฯ เป็นต้น ได้ทำราชการเป็นผลดีถึงใดตำแหน่งและยศฐาบรรดาศักดิ์แล้ว ก็มักจะทรงบรรยายถึงความหลัง เช่นทรงเล่าว่า “พ่อเขย (เจ้าพระยาพระเสด็จฯ) ไม่ชอบการช่าง แต่ชอบหนังสือ เวลานนั้นหาครยาก ขางคราวพ่อก็ตกลงมือสอนเองจะสอนเลขเศษส่วนให้ลูกศิษย์เข้าใจ ต้องเอาเมล็ดละมุด (ในสมัยนั้นเขาใช้เมล็ดละมุดไทยใส่ถุงไว้ทำคะแนนคิดเลข) ออกแจกให้” ทรงชมว่า “พ่อละออ” คือเจ้าพระยามหิธรฯ นั้น เช่นนักเรียนที่เรียนคณิก หนังสือที่ทรงจัดให้พวกโรงเรียนสวนกุหลาบหลายโรงเรียน ก็ทรงมีเอาไว้ทั้งชุดคงมีอยู่ในหอตำราพระราชานุญาตงิน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

หนังสือที่ทรงจัดให้นักเรียนสวนกุหลาบเรียน

๑. วิชาความรู้ เช่นหนังสืออ่านสำหรับนักเรียนชั้น ๒ ประโยค ๑
๒. ภูมิศาสตร์โลก ฉบับ บี. โอ. คาร์ทไรต์
๓. มุลคึกษา กะ ชะ คะ ะ
๔. ไวยากรณ์กุล ถ้อยคำสำหรับราชการ
๕. แขนเรียนเร็วย่อ ก ไก่ ข ไข่
๖. แขนเรียนเร็วเล่ม ๑ พมพ ร.ศ. ๑๑๗
๗. แขนเรียนเร็วเล่ม ๒ พมพ ร.ศ. ๑๒๐
๘. วาหนิศกร อักษรสังคัม
๙. พจนพอง อ่านออกเสียง
๑๐. จีนตามฉี ส่วนอ่านทุกอย่งในภาษาไทย

โรงเรียนสวนกุหลาบเช่นโรงเรียนแรกที่มีการสอนไล่ได้ประกาศนียบัตรในเมืองไทย สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุขเจ้าจอมมารคำ พระราชกนิษฐาธิราชเจ้า กรมหมื่นนครสวรรค์วรพินิตเป็นครั้งแรก ข้าราชการผู้ใหญ่ในสมัยก่อนมาน้อยคนนักไม่กี่เป็นนักเรียนประโยค ๑ หรือประโยค ๒ ของโรงเรียนสวนกุหลาบ

ต่อมาถึงสมัยพี่ ๆ และตัวข้าพเจ้าเองและน้อง ๆ เสกถึงพ่อก็ไม่ได้ทรงส่งเข้าโรงเรียน แต่ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในวังและทรงเลือกครมมาให้สอนเป็นการทดลองไปในตัวด้วย ถ้ามีสิ่งใดไม่เหมาะ ก็ทรงแก้จนดีแล้วจึงจะนำไปใช้ในกระทรวง แม้แขนเรียนเร็วที่ทรงแต่งในเวลาทรงผนวชเป็นพระอยู่ทั่วกันเวศบรมประวัติก ก็เพราะทรงเห็นเด็กอ่านหนังสือไม่ออก เพราะท่อง

ก ก ก ข ข ข เสียจนสนใจเท่านั้น จึงทรงเลือกเอาสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กรู้จัก เช่น ไม้
 ไซ้ ไม้เข็นเพื่อให้ง่ายแก่เข้าใจและจำง่าย อีกประการหนึ่ง ธรรมชาติของเด็ก
 ไม่สามารถจะเข้าใจคติธรรมได้ นอกจากขอรับการค้นเต็นจึงทรงแต่งให้เข้าใจ
 เด็กเป็นประมาณ เช่น ตาโยซาเบ้ ตาหวงหลังโกง เป็นต้น เพื่อให้เด็ก
 เห็นว่าแม่คนพิการก็ยังไม่ทำอะไร ๆ ได้ แม่เช่นนั้นเสด็จพ่อก็ยังไม่ยอม
 ว่าควรจะทำอะไรให้เด็กดีกว่าสมยามนแล้ว ตอนที่โปรดให้ข้าพเจ้าเรียนภาษา
 อังกฤษและฝรั่งเศสก็ทรงเลือกครูและจัดบทเรียนประทานเอง บางวันก็เสด็จ
 เข้าไปทอดพระเนตรเวลาเรียนเอง แล้วตรวจผลและแก้ไขอยู่เสมอ

ในส่วนการศึกษาของชาตินั้น ทรงพระดำริว่า ต้องทศความต้องการ
 ของประเทศว่าเราจึงชาติคนชนชาติใด ถ้ากระทรวงศึกษาธิการทำคนให้แก่
 ประเทศได้ถูกต้องตามเวลาแล้ว บ้านเมืองก็จะเจริญและคนก็จะมั่งคั่งทำโดย
 ทวิตถกน เสด็จพ่อโปรดเรียนเหตุการณ์และคึกคนสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ท่าน
 ตรัสว่า “โลกหมุนอยู่ทุกนาทีถ้าเราไม่เรียนตามโลก ก็ยากกว่ารู้พอแล้ว
 เราก็ตายเป็น ๆ” ตอนเช้าท่านทรงเขียนหนังสือ ตอนค่ำทรงอ่าน ด้วยตรัส
 ว่า “เข้าให้วิทายาทาน คำคองหาต่อ ไม่เช่นนั้นก็จะไม่มีเหลือ”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้เสด็จพ่อเสด็จไป
 ยุโรปเพื่อเยี่ยมตอพระเจ้าซารนโคลาสที่ ๒ และให้นำเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ไปถวายพระเจ้าแผ่นดินในยุโรปประเทศด้วย ทั้งมีพระราชดำริให้ไปตรวจ
 ศึกษาคึกษาของชาติต่าง ๆ ด้วย ว่าใครเขามืออะไรก็ควรจะรับเอามาใช้
 บ้าง ครั้นเสด็จกลับมาถึงกรุงเทพฯ ใต้เพียง ๗ วัน ก็มประกาศพระบรม

ราชโองการให้ย้ายพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพไปเป็น
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสกข์พอตรัสแล้วว่ากิจในกลางเมืองก็การศึกษา
เพราะได้กะโครงการไว้เสียเรียบร้อยแล้ว จะต้องย้ายไปโดยไม่รู้สึกตัว จึงรู้สึก
เสียขายเป็นอันมาก ใต้เสกข์เข้าไปเฝ้ากราบทูลเป็นส่วนพระองค์ว่า เห็นจะ
เสียชอครวณเอง เพราะทำไม่ได้ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาราช
ดำรัสว่า “กรมดำรง ฉันเชื่อว่าเธอจะทำการศึกษาได้สำเร็จ แต่ขยันขัน
เมืองอยู่ในอันตราย ถ้าเรวดกไปเป็นชาเขื่อน การศึกษาที่เธอรักจะอยู่ที่ไหน?
ใครเขาเป็นนาย เขาก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามพอใจเขา เรามาช่วยกันรักษา
ชีวิตของประเทศไว้จะไม่ดีกว่าหรือ? ถ้าเธอคิดข้อย่างไร ก็มาปรึกษาฉันได้”

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงต้องทรงจากการ
ศึกษามาแคว้นที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล
หอสมุดจุฬาลงกรณ์

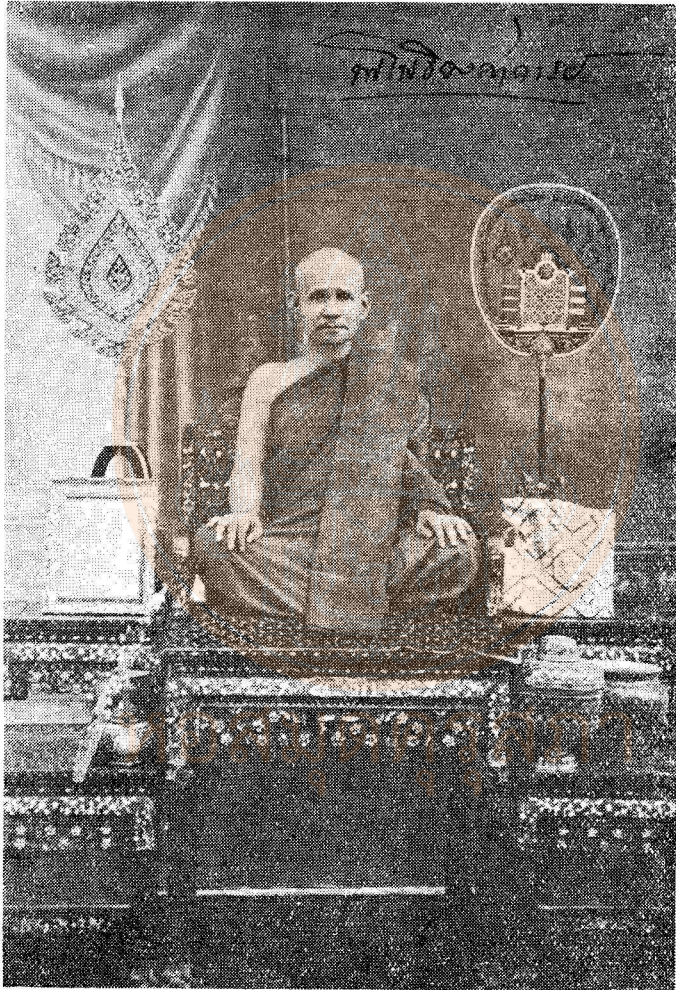
ลุ่มเต็จพระพุฒาจารย์

(นาม พุทธสรมหาเถระ)

พ. ศ. ๒๔๐๗ - ๒๔๕๕

ลุ่มเต็จพระพุฒาจารย์ นามเดิม นาม ฉายา พุทธโร นามบิดา
หม่นนรา (อิน) นามมารดา นางใย เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ ค่ำ
เดือน ๘ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ. ศ. ๒๔๐๗ ณ ตำบล
วังแม่ลูกอ่อน แขวงอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออายุ ๑๒ ปี ได้มาเล่าเรียนอักษรสมัย
อยู่ที่วัดกอนงคาราม จนถึง พ. ศ. ๒๔๒๐ ได้บรรพชาเป็นสามเณร
เล่าเรียนหนังสือไทยและพระปริยัติธรรม ในสำนักวัดกอนงคาราม ครั้น
พ. ศ. ๒๔๒๘ อายุครบอุปสมบทจึงได้กลับไปอุปสมบทที่วัดพระบรมธาตุ
จังหวัดชัยนาท แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดกอนงคาราม

พระคุณท่านมีความเอาใจใส่ในการสั่งสอนศิษย์เป็นอย่างมาก นอกจาก
จะได้สั่งสอนด้วยกาย และวาจาแล้ว ยังได้นิพนธ์คำกลอนสอนศิษย์ไว้แต่
เมื่อพระคุณท่านยังมีพรรษาน้อยอยู่อีก เป็นสวัสดีสอนให้ละความชั่ว
ประพฤติแต่ความดี ได้ดัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ใน พ. ศ. ๒๔๓๓ ชื่อหนังสือ
“ทรุณานคาสัน” คือ ๗ มายังได้ดัดพิมพ์ออกหลายครั้ง ด้วยเป็นอมตโอวาท
และเป็นคำกลอนสอนง่าย ๆ นำประพฤติ ปฏิบัติ สำหรับบรรพชาบุตรหลาน
หรือศิษย์ของทุก ๆ อาจารย์ คำกลอนของพระคุณท่านนั้นว่า :-

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทธสรมหาเถระ)

นแลเจ้าเหล่าบรรดาสาธุคัมย

จงท่องขณการวชาตงหน้าเพชร
อนการเทยวการเตรทำเฉใด
ชาตประโยชน์เสียเปล่า ๆ ไม่เข้ายา
แมนเทยวเล่นคยเพื่อนข้างคนเก่ง
ทงเจยตวทงใดอายเพื่อนชายกัน
ททานมยศถาบรรดาศักก
จะจับตวจาคกให้ทุกขทัน
ข้างขิทรมารตาคบพวกพ้อง
อินทรพณหายากถายากเกิน

และตอนจบพระคุณท่านประพนธว่า :-

อนตวณณประพนธนพนนพจน

เทษสรเป็นชอคอดายา
กพจขขนค่านในขชาติ
ท่านทงปวงหม่นอ่านให้ชาญใจ
ขเสาวภาคยพจนถอย
ครุณานศาสนนามขนาน
หวงประโยชน์แก่กมาร
จะประเสวีฐในชาติ

เนื่องแต่พระคุณท่านมีจิตเมตตากรุณาต่อศิษย์และเด็กเล็กทั่วไป เป็น

วิหารธรรมประจำใจอยู่เช่นนั้น จึงได้จดสอนหนังสือไทยแก่เด็ก ๆ ในวัด

อุตสาหคตทศลายมอหนังสือเขียน

ถาหมนเรียนสำมบคงคินา
มันไม่ได้ความรู้พอหนจำ
มีแต่เขาแข่งค่าแทยทกวัน
เป็นนกลองข้างคตขยน
ถาคพนเขาโตชอขใจตน
เขารจกตวเจ้าตามนสนธิ
แล้วจ่ายออกทยถนนให้คนเกิน
จะพลอยคองเสียทรคยขวยเขิน
คองเทยวเกินขวนขวยขิงโตมารลว

แต่ทรงพรตหาย สวรรสา

ได้คตแต่งคำสภายคตสอนใจ
วันองการเทอนแปกสนองไข

เอาเก็ยไว้ปฏิบัติคหฐุเอย

คำขาน

ชอช

จงหม่น จำเฮย

ผองพณภยพาล

ของคารามชนเป็นของตน ท่อมามชวชานไกลเคียงกขวทันำเด็กมาฝาก
เรียนมากชน จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ มีจิตศรัทธาได้ร่วมกับบริษัททรัพย์
ร่วมกุศลกับพระคุณท่าน จัดสร้างโรงเรียนหนังสือไทยชนในวัดของคาราม
ให้ชื่อว่า “โรงเรียนอุดมวิทยายาน” สอนประโยค ๑ และ ๒ มีนักเรียน
๕๒ คน ในการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นนี้ กระทรวงธรรมการได้ออกประกาศ
อนุโมทนาในส่วนกุศลวิทยาทาน เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๘
ผลการสอบไล่ในคณันสำหรับประโยค ๒ ปรากฏว่า นายรุน อายุ ๑๔ ปี
นักเรียนโรงเรียนนี้สอบไล่ได้ ๑ ทวีพระราชอาญาจักร นายรุน ได้รับ
พระราชทานประกาศนียบัตร รางวัลเอก และรางวัลพิเศษยกย่องนักเรียน
ของสมเด็จพระนางเจ้าอรรคราชเทวี เงินทุน ๒๔๐๐ บาท มีดอกเข็มให้เสด็จ
เป็นเงิน ๘๖ บาท นับว่าเป็นรางวัลในผลงานและเกียรติอย่างสูงแก่โรงเรียน
ของพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระคุณท่าน
ดำรงตำแหน่งพระอาจารย์สยามปริยัติ ซึ่งเป็นตำแหน่งสัญญาบัตรในกระทรวง
ธรรมการ สำหรับพระภิกษุที่ได้รับความยกย่องสรรเสริญในการเป็นครูสอน
หนังสือไทย และตำแหน่งนมพรอมกนได้หลายรูป ปรากฏว่าในสมัยนั้น
มีพระภิกษุได้รับตำแหน่งอยู่ ๓ - ๔ รูป ต่อมาอีก ๑ ปี โรงเรียนนี้ก็ได้
รับเกียรติเป็นโรงเรียนเชลยศึกกิดในบำรุงของกรมศึกษาธิการ มีอาจารย์
๓ คน คือ พระคุณท่านเป็นอาจารย์สอนประโยค ๒ ส่วนนอกนั้นสอน
ประโยค ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใต้ทรงมีลาย พระราชหัตถ์ เลขา ชมเชยในการ จัด การสอน หนังสือไทย ของ
โรงเรียนในความอำนวยการสอนของพระคุณท่านไว้ ดังสำเนาต่อไปนี้ :-

แฉ่
ที่ ๒๒, ๙๐๘

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

วันที่ ๓๑ ธันวาคม รักษโกสินทรศก ๑๑๗

ถึง เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ด้วยไต่รับหนังสือที่ ๓๐๘, ๖๐๓๐

ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม มมาทกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ส่งสำเนารายงาน
กรมศึกษาธิการและขานูชขอโรงเรียนต่าง ๆ ที่ได้สอบไล่นักเรียนจำนวนกึ่ง
ในปรตนโกสินทรศก ๑๑๗ นั้น ไต่ตรวจตราความแล้ว

สังเกตไต่ว่าศิษย์จริง โรงเรียนอนุตมวิทยายนนั้นโรงใด เห็นมีศิษย์

หามักความมีสูงมาก

สยามินทร์ "

แฉ่
ที่ ๒๓, ๙๖๗

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

วันที่ ๑๒ มกราคม รักษโกสินทรศก ๑๑๗

ถึง เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ด้วยไต่รับหนังสือที่ ๑๔๑, ๖๓๔๖

ลงวันที่ ๑๐ เดือนนี้ มมาทกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ทอบเรื่องโรงเรียน
อนุตมวิทยายน และส่งคำชแจงอธิบดีกรมศึกษาธิการว่า โรงเรียนนี้ตั้งอยู่
ที่วัดทองนงการาม พระอาจารย์สยามปริยัติ (นาม) เป็นอาจารย์ ไต่เอาใจ
ใส่ในการสั่งสอนจริง ๆ ต่อไปคิดจะให้เป็นโรงเรียนชั้นกลาง ในหมู่เขลย

ศักดิ์และจะให้พระอาจารย์สยามปริยัติ (นวม) เข้าในคณะจัดการเล่าเรียน
 วัดมหานิกายในกรุงเทพฯ และเห็นควรให้เป็นพระครูก็ได้ นั้น ได้ทราบดีแล้ว
 มากสมควรจะเป็นพระครูมณฑลพิทยากร ให้เป็น พระครูอุดมพิทยากร ได้เรียก
 เขามาตั้งเป็นการพิเศษอย่างรางวัล จะได้เป็นตัวอย่าง

สยามินทร์ ”

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ก็ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เลื่อนขึ้น
 เป็นพระครูอุดมพิทยากร ตำแหน่งพระครูพิเศษตามประกาศลงวันที่ ๒๘
 เมษายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ว่า “ให้พระอาจารย์สยามปริยัติ
 (นวม) ครูโรงเรียนวัดอนงคาราม เป็นพระครูอุดมพิทยากร มณฑลพิทยากร
 เกอนละ ๒ ตาลดงก” นายเป็นเกียรติคุณของพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง
 ยากที่จะหาพระภิกษุที่เข็นครุส่อนหนังสือไทยรูปใดที่จะไต่รอยเกียรติสูงเสมอใน
 ประวัติการศึกษาของไทย พระคุณท่านเป็นทั้งผู้อุปการะโรงเรียนและเป็น
 อาจารย์สอนด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ก็ได้รับตำแหน่งเป็นครูใหญ่ ได้ส่ง
 นักเรียนเข้าสอบไล่ทั้งประโยค ๑ และ ๒ จำนวน ๕๔ คน รุ่งขึ้น
 ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ไต่เริ่มเข็นครุส่อนแผนกมัธยมนอกแผนกหนึ่ง นายพิ
 ทยากรประกาศนียบัตร มาเป็นครูใหญ่มัธยม ได้ส่งนักเรียนมัธยมเข้าสอบไล่
 ๕๕ คน แผนกมัธยมให้ชื่อว่า โรงเรียนมัธยมศึกษาผ่องตระเวนตกใน
 “อนงค์” ส่วนแผนกประถมชื่อโรงเรียนประถม “อนงค์” มีพระคุณท่าน
 เป็นอาจารย์ใหญ่ และในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ พระคุณท่านก็ได้รับเกียรติ
 ให้ดำรงตำแหน่งครูมัธยมพิเศษ (พ.ม.) เมอวันที่ ๑ เมษายน ศกนั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ กระทรวงธรรมการได้จัดตั้งสามัคยาจารย์
 สหสมาคมขึ้นเป็นชาติ ๑ สหสมาคมนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริม ความ
 สามัคคี ส่งเสริมฐานะของครูในทางความรู้ และอาชีพของครูอาจารย์พระ
 คุณท่านได้มีจิตศรัทธาและเห็นชอบช่วยในการจัดตั้งสหสมาคมของครู จึงได้รับ
 สมัครเป็นสมาชิกของสหสมาคมดังกล่าวนี้ ๑ ได้เป็นสมาชิกเลขที่ ๔ ชำระ
 ค่าบำรุงบิลละ ๗ บาท

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ทรงให้พระราชาคณะ ตำแหน่งพระธรรมราชาจารย์ และดำรง
 ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดทองนพคุณพร้อมกันด้วยแทนพระธรรมราชาจารย์ (คุ้ม)
 เจ้าอาวาสองค์เดิมซึ่งอาพาธเป็นโรคชราถึงแก่มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘
 นับว่าพระคุณท่านมีภาระเพิ่มขึ้นอีกมาก ทางราชการจึงได้ส่ง นายแดง
 มาเป็นครูใหญ่โรงเรียนมุลอคมแทน พระคุณท่านยังคงดำรงตำแหน่งผู้
 อำนวยการโรงเรียนทั้งแผนกมัธยมและประถมอยู่อย่างใกล้ชิด และในคืน
 ทางราชการได้ย้าย ม.ล. หวาน คารากร ป.ป. (พระอนันต์ศีลขานศิษย์)
 มาเป็นครูใหญ่ฝ่ายมัธยมแทน นายทิต ป.ม. ครูใหญ่เดิม ซึ่งย้ายไปเป็น
 ผู้ตรวจแขวงตะวันออก

ในวตือนองการามสมัยนั้น ยังมีโรงเรียนหญิงตั้งอยู่อกโรงเรียนหนึ่ง
 อยู่ในความอุปการะและสั่งสอนของพระคุณท่านเหมือนกัน เรียกว่า
 โรงเรียนมุลสตรี อาศัยเรียนที่หอสวดมนต์ มีนักเรียนสตรีมาเรียนมาก
 จนจนสถานทศกัณฐ์ ย้ายจากหอสวดมนต์ไปเรียนในสถานทศกัณฐ์ในพระ

อารามนอก ก็ยังไม่พอกับจำนวนนักเรียน ทางกรมศึกษาธิการจึงได้
 อนุญาตให้ไปตั้งสอนที่บ้านคุณหญิงพิน พระคุณท่านในฐานะผู้อุปการะมีความ
 ห่วงใยในการศึกษาของเด็กเล็กเป็นอย่างมาก จึงได้สละกำลังกาย เวลา และ
 กำลังทรัพย์ทั้งเงินผ่อนช่วยการย้ายโรงเรียนอย่างใกล้ชิด ไปเปิดสอนใหม่
 ที่บ้านคุณหญิงพิน เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑ พระคุณท่าน
 เป็นประธานในพิธีเปิดโรงเรียนใหม่ ได้เงินมรดกพระสงฆ์ ๗ ร้อย เจริญพระ
 พุทธมนต์ รุ่งชนวนที่ ๔ เวลาเช้าถวายอาหารบิณฑบาต ฉันทเสร็จแล้วตงตน
 เปิดสอนนักเรียนเป็นปฐมฤกษ์ในการเปิดโรงเรียนใหม่นี้ พระคุณท่านได้
 บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ให้ไว้เป็นสมบัติของโรงเรียนเป็นจำนวนมาก โรงเรียน
 นี้นต่อมากระทรวงธรรมการได้ประกาศตั้งเป็นโรงเรียนสตรีโดยเฉพาะ ให้ชื่อว่า
 “โรงเรียนสตรีบ้านท่านผู้หญิงพิน” เมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๒
 เกษค้าเล่าเรียนเดือนละ ๑ บาท ฉะนั้นพระคุณท่านจึงเป็นผู้อุปการะ
 โรงเรียนถึง ๓ โรง

ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๖ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทางราชการได้จัดโรงเรียนในสังกัดกรมศึกษาธิการขึ้นตามแขวง
 แต่สำหรับโรงเรียนมัธยมและประถมอนงค์ได้ริบเกียรติเป็นพิเศษขึ้นตรงต่อกรม
 ศึกษาธิการ นับว่าเป็นเกียรติคุณของพระคุณท่านอย่างสูงในการจัดโรงเรียน
 นี้ได้ใกล้ชิดกับกรมศึกษาธิการมากกว่าโรงเรียนอื่น ๆ ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๘
 ได้เป็นพระราชาคณะ เปรี๊ยะ (เทียบ ๔ ประโยค) แล้วต่อมาใน
 พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้เลื่อนเป็นพระราชาคณะชั้นราชมาจกนเป็นพระมวงคเณหพมุนี
 และพระโพธิวงศาจารย์ ตามลำดับ

พ.ศ. ๒๔๘๔ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนขั้นเป็น พระมหาไพจิวงศาจารย์ และเป็นเจ้าคณะ
รองฝ่ายอรัญวาสี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้รับตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด
ฉะเชิงเทราและดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมณศักดิ์เลื่อน
เป็นสมเด็จพระราชาคณะมีราชทินนามว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อดวง
๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ในประกาศสถาปนาสมณศักดิ์ได้กล่าว
สรรเสริญยกย่องเกียรติคุณความดีของพระองค์ท่านในการจัดการศึกษาหนังสือ
ไทย และการเป็นครูอาจารย์หนังสือไทยไว้อย่างดีและแจ่มชัด ซึ่งจะขอคัด
ตอนนำมาสาธก ดังต่อไปนี้ :-

“รักษาสังวรสมณวัตรและขนบธรรมเนียมประเพณีราชการเรียบร้อย สม
ควรแก่ตำแหน่งมาด้วยดี มีอุตสาหะวิริยะปฏิบัติภาระในกรณียกเป็นอัครมหิต
ปรีห์ทจรรยา อาทิ ในการศึกษาหนังสือไทย ได้จัดการให้เจริญเป็นขั้น
ในพระอารามก่อน เป็นรากฐานและขยายวิวัฒนาการโดยลำดับ ได้รับ
แต่งตั้งเป็นครูใหญ่โรงเรียนหนังสือไทย ขบรมสั่งสอนนักศึกษา ปรากฏ
คุณงามความดีและความสามารถ ได้รับประกาศนียบัตรพิเศษและได้รับเกียรติ
นิยมให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ชั้นมัธยมเป็นพิเศษ และได้เป็นผู้ช่วยการ
โรงเรียนหนังสือไทย โดยเฉพาะโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จพระยา และ
โรงเรียนศึกษานารี ตลอดจนมาจนกาลบัดนี้ ข้าพเจ้านครถนเป็นประโยชน์แก่
ประเทศชาติและกุลบุตรกุลธิดาอย่างมหาศาล” และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“ไท่เขนครูและอุปัชฌายาจารย์แก่มหาชนเขนฮ่นมาก อุตสาห์สั่งสอนอบรมพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ศาสนิกขริษัทธิให้ปฏิบัติคองตามธรรมปฏิปทา มีคิษยานุศิษย์ไพศาล เขนทเควพลักการบูชาแห่งพุทธมามกชนทัวไป สมควรจะสถาปนาเขนทสมเด็จพะราชาคณะผู้ใหญ๋ได้”

สมเด็จพะพุฒาจารย์ อพาอด้วยโรคชราถึงแก่มรณภาพเมอวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๙ เวลา ๒๒.๐๐ น. สิริชันมายุ ๙๓ ปี พรรษา ๗๒ ไตรัยพระราชาทานโกศไม้สิบสอง ประดับพุ่มเฟื่อง พรอมด้วยเบญจาบวรจุศพ เมอวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ พระบาทสมเด็จพะพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพะนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไต่เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดอนงคาราม ทรงวางพวงมาลาทโกศศพสมเด็จพะพุฒาจารย์ และประทับเขนประธานในพิธีพระราชกุศลทักษิณานุปรรณ.

ภักดี นวสุข

หอสมุดคุรุสภา

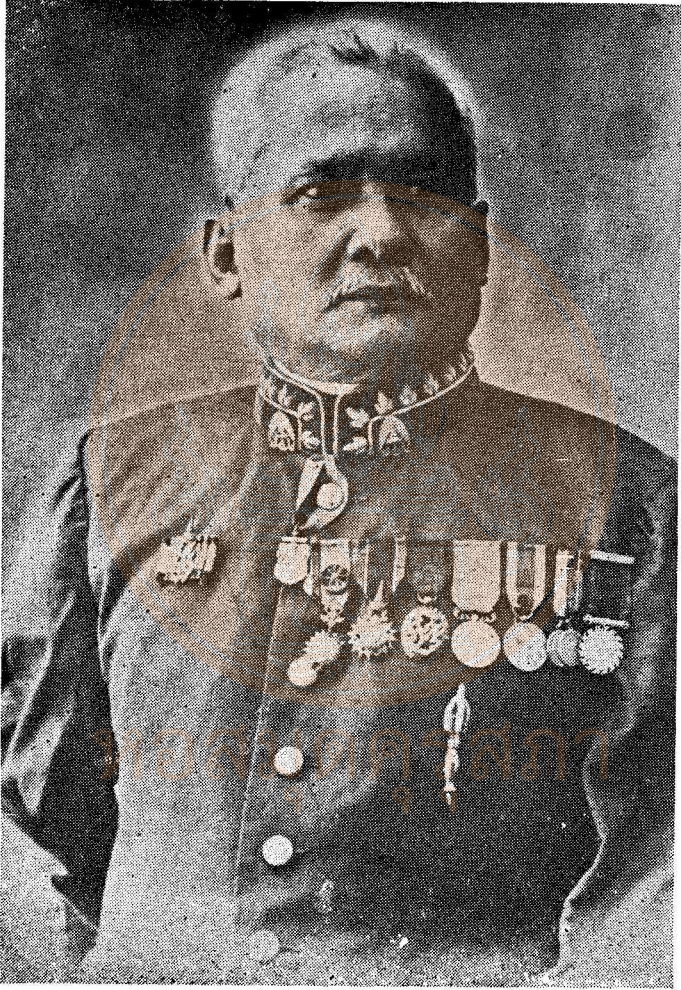
พระรัตนวราจารย์ (รัตน์ กลัมพากร)

พ.ศ. ๒๔๐๕ - ๒๔๘๓

พระรัตนวราจารย์ นามเดิม รัตน์ สักกุล กลัมพากร เกิดวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๔๐๕ ปีศาซอ กล้า มัชรพาศาคักคิเชนหมัน ตำแหน่ง นายกอง เลขในสังกัด ส้มเต๋จพระเจ้ายรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำรงราชานภาพ เดิมเป็นครูสอนที่โรงเรียนหลวงวัดสามจีน (วัดไตรมิตร) ต่อมาได้รับเลือก ไปเป็นพระอาจารย์สอนภาษาไทยที่โรงเรียนราชกุมาร ซึ่งเป็นโรงเรียนพิเศษ นอกไปจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ นักเรียนส่วนมากเป็น พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นมีบรรพชาศักคิ เป็นชุนบัญญัติวรวาท ต่อมาเมื่อเจ้านายเจริญพระชนมายุมากชนแล้ว โรงเรียนนี้เล็ก ชุนบัญญัติวรวาทจึงได้มาเป็นอาจารย์ในโรงเรียนพระตำหนัก สวนกุหลาบ ขณะสอนอยู่ในโรงเรียนราชกุมารนั้น ได้แต่งตำราเลขวิชา เล่ม ๓ ชน เรียกว่าเลขวิชาชุนบัญญัติวรวาท พิมพ์โรงพิมพ์อหรัยวาทวิ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) เริ่มแต่เศษส่วน จนถึงดวงกรณชและหาเนอทรูปเหลี่ยมต่าง ๆ โดยมีความประสงค์คงค่านำ ของท่านผู้แต่งคังน “ว่าแต่ส่วนวิชาเลข กรมคักษาศิกการ ก็ได้พิมพ์ชนเป็น ตำราสำหรับสอนกลุขทรหลายครังหลายครว จนมีตำราแพร่หลายได้ใช้

อยู่แทบทั่วไปในมณฑลของโรงเรียนแล้ว แต่ข้าพเจ้าได้ตรวจทุกตลอดเห็นว่า
 คำรารเลขชั้นสูงบางเล่ม ถึงมีผู้เรียบเรียงจนแล้ว ก็ยังดูเินทางทำให้หนักใจ
 แก่ผู้สอนผู้เรียนอยู่ก็มี เมื่อเป็นเช่นนั้นจะนับว่าตำรา นั้น เป็นสารประโยชน์
 ที่เคยวกไม่ได้ คำรารบางเล่มกล่าววิธีสอนพิสดารกว้างขวางดี แต่ไม่จบ
 ขยายจนเช่นตำรารเลขวิธี เล่ม ๓ ที่กรมศึกษาธิการได้พิมพ์ขึ้น เมื่อ
 ร.ศ. ๑๐๘" เมื่อได้ค้นดูคำรารเลขหลายเล่ม ก็รู้สึกว่าคุณำในหนังสือของ
 ท่านเป็นความจริง เพราะคำรารอื่น ๆ ไม่ได้รวมไว้ ณ แห่งเดียวกัน บางเล่ม
 เป็นภาพยกลอน เข้าใจได้ยาก แต่คำรารเล่มนี้ได้อธิบายและรวบรวมไว้แจ่ม
 แจงเช่นวิธีบัญญัติไตรยางศ์ชั้นเตียว ท่านผู้แต่งได้อธิบายไว้ดังนี้
 วิธีบัญญัติไตรยางศ์ชั้นเตียว วิธีนี้สำหรับคิดคำนวณหาจำนวน
 ลัพธ์ ที่ช่วยอาศัยเทียบยกจำนวนอนันต์ส่วนเต็มออกน เหมือนหนังสือท่วยว่า
 "ถ้าคนหนึ่งกินข้าว ๔ วัน สิ้น ๓ ทะนาน ๑๖ วันนั้น จะกินข้าวสิ้นก
 ทะนาน" เป็นต้น เป็นโจทย์ที่ใช้ทำด้วยวิธีบัญญัติไตรยางศ์ ที่เรียกว่า
 บัญญัติไตรยางศ์นั้นแปลว่าสามส่วนสาม เพราะโจทย์ชั้นคนมีส่วนยก
 จำนวนไว้แต่ ๓ ส่วน จะต้องคิดหาจำนวนของส่วนที่ ๔ มาประกอบ เป็นต้น
 เหมือนโจทย์ท่วยว่าวันน มีส่วนยกจำนวนไว้แต่ ๓ คือ

ข้าว	๓	ทะนาน	ส่วน ๑
กิน	๔	วัน	ส่วน ๑
กิน	๑๖	วัน	ส่วน ๑

พระรัตนวราจารย์ (รัตน์ กลัมพากร)

จะต้องคิดหาว่า “ชาวักทะนนานเช่นส่วนที่ ๕” อนึ่ง โจทย์ขบถญตุ
ไตรยางศ์ ส่วนย่อยเป็นของคู่กันเป็นของอย่างเดียวกัน เหมือนเช่นโจทย์ที่
ว่าไว้นั้น ส่วนที่เป็นคู่กัน ส่วนว่าควยขาวคู่ ๑ ส่วนว่าควยวนคู่หนึ่ง

ขาว ๓	ทะนนาน	}	คู่ ๑	กิน	๔	วัน	}	คู่ ๑
ชาวักทะนนาน				กิน	๑๖	วัน		
วัน	วัน			ทะนนาน		ทะนนาน		

๕ : ๑๖ :: ๓ : ?

จุดที่เขียนคนกลางจำนวนไว้นั้นเป็น ๒ อย่าง เพื่อบริหารจำนวนเลข
ปะปนกันคือ : ใช้คนจำนวนที่คน :: ใช้คนจำนวนคู่ต่อคู่ แต่จุดสองอย่าง
นั้นเขตนสังเกตใดอย่างหนึ่งคือว่า ๒ จุด : เช่นนบอกว่าหาร ๕ จุด ::
เช่นนบอกว่าคูณ

จำนวนที่ ๓ คูณกับจำนวนที่ ๒ ได้เท่าใด เอาจำนวนที่ ๑ หาร
ได้เท่าใดนั้นเป็นจำนวนที่ ๕

วัน	วัน	ทะนนาน	ทะนนาน
๕	:	๑๖	:: ๓ : ?

$$\frac{3}{5) 16}$$

$$\underline{10}$$

$$6$$

และได้รวบรวมโจทย์ขบถวางไว้คัดคือเป็นเรื่องเดียวกัน อธิบายค่าง่าย ๆ แทน
คำกาพย์และกลอน ดังท่านผู้แต่งได้อธิบายไว้ว่า “วิธีทำโจทย์ขบถอย่างหนึ่ง

เขาเรียกว่า โจทย์ดวง แต่มิหลายชนิดต่างกันตามความกำหนด คือ เรียก
ดวงเชิงชกอย่าง ๑ ดวงสมภาคอย่าง ๑ ดวงเกร็ดอย่าง ๑ เป็นต้น
เลขเล่มนกระทรวงศึกษาดิการแก้ไขใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ และใช้ต่อมา
หลายย

ขุขญญัตถวาท เป็นขาในสมเด็จ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ
แบบเรียนเล่มหนึ่งของสมเด็จในกรมพระองคินนมคานากล่าวถงขุขญญัตถวาท
วา เป็นผุทไต่เป็นครุสอนตามพระประสงคเป็นคนแรก เมื่อเป็นอาจารย์ใน
โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบอยู่หลายย ก็ลาออกมา ประกอบ อาชีพ ส่วนตัว
ราว พ.ศ. ๒๔๕๒ ไต่ตั้งโรงพิมพ์ และออกหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ
"พิมพ์ไทย" เป็นบรรณาธิการอยู่จนวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ก็
เลิกโรงพิมพ์นั้น ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
เป็นอาจารย์ในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ไต่รับพระราชทานบรรดาศักดิเป็น
พระรัตนวราจารย์ ไต่พระราชทานที่อยู่ ณ บ้านเชิงสะพานภาคพนธิ์ รัช
ราชการอยู่จนถึงเลิกโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ก็ออกรับพระราชทาน
เขยขานาญ ถงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๗
รวมอายุ ๗๘ ย.

ชาว โทมลมิศร์

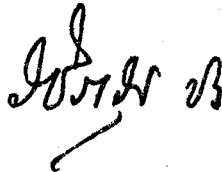
เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

(ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล)

พ.ศ. ๒๔๑๐ - ๒๔๕๕

สมญาเจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล)

๑ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ตรีวิมลสุริยศักดิ์
อรรคจพรตสังฆเวไนยเทพ ตีฆโกศลวิมลพิทักษ์ดีบุก
ขันธ์ต่อทนายภักดิ์ สวมคิณยาตราชัชวาลย์ มาลากุลขรรค์
ขรรค์ต่อทนายภักดิ์ เสนอกรมศนิกกรมราชองครักษ์
หุ้มแพรต่อทนายภักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์
ตรีวิมลสุริยศักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์
ตรีวิมลสุริยศักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์ ตรีวิมลสุริยศักดิ์

ศกสมมติปี'๖๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เข็ญ มาลากุล) เกิด
 ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๐ เป็นโอรส
 ใหญ่ในพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นปราชญ์ปราชญ์ หม่อมเข็ญเป็นมารดา เมื่อ
 ยังเยาว์ได้เล่าเรียนอักษรสมัยในสำนักหม่อมเจ้าหญิงปุกพออยู่แล้ว พระบิดา
 มีพระประสงค์จะให้ฝึกหัดการช่างศิลป์หัตถกรรม ด้วยได้ทรงว่าการกรมช่าง
 แกะปูนศิลาของเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ มีได้เป็นทางนั้น ครั้นทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนชนบท พระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหารา
 ราชวัง เพื่อเป็นที่เล่าเรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ กรมหมื่น
 ปราชญ์ปราชญ์จึงทรงมอบหม่อมราชวงศ์เข็ญ ถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงบัญชาการโรงเรียนนั้นให้ทรงจัดการเล่า
 เรียนต่อไป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทรงรับไปส่งเข้าเป็นนักเรียน
 ประจำอยู่ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และทรงอยู่การระต่อมาจน
 สำเร็จการเล่าเรียน

เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ได้เล่าเรียน อักษรสมัย ของตน เป็นพน มาก่อน
 ประกอบด้วยอุปนิสัยทั้งน่าใจกรกว่าหาหนังสือ พอเข้าโรงเรียนไม่ช้าก็ปรากฏ
 ความสามารถในการเล่าเรียน ผิดกับนักเรียนอื่นโดยมาก ครั้นการ
 สอบไล่หนังสือไทยจึงได้เป็น ๒ ประโยค นักเรียนสามัญเรียน ๓ ปี จึง
 เข้าสอบไล่ประโยคหนึ่ง แล้วเรียนต่อไปอีกปีหนึ่ง จึงเข้าสอบไล่ประโยคสอง
 หม่อมราชวงศ์เข็ญ ไปอยู่โรงเรียนพิเศษสอบไล่ได้บริบูรณ์ทั้ง ๒ ประโยค

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
(ม.ร.ว. เป้ย มาลากุล)

เป็นการประหลาดไม่เคยมีนักเรียนคนอื่นเหมือนมาแต่ก่อน ได้รับพระ
 ราชทานรางวัลพิเศษในการสอบไล่หนังสือไทยขนน เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานรางวัล สมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ผู้เป็นพระ
 อัยกาที่ทรงพระอนุเคราะห์เสด็จมาเฝ้าในที่ประชุมด้วยพระบิดา โสมนัส การ
 เล่าเรียนของเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ แม้ว่าออกจากโรงเรียนแล้วก็ไม่หยุด
 ท่านได้พยายามเรียนต่อมา ครั้นออกไปรับราชการอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ
 ก็ได้ชวนช่วยเรียนภาษาอังกฤษและวิชาใหม่ ๆ หลายวิชาตามแต่โอกาสจะ
 อำนวยให้จนมีความรู้ดี ต่อมาเมื่ออุปสมบทจำพรรษาอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร
 เมื่ออายุล่วงเข้ามัธยมวัยแล้ว ก็ยังศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาและ
 สัมผัสสอบไล่วิชานักธรรมภิกษุพระหนุ่ม ๆ ชั้นนอกด้วยกัน ท่านสอบวิชาวินัย
 ธรรมะและพุทธานุพุทธประวัติได้โดยบริบูรณ์ ได้รางวัลรวมเป็นชั้นเอกพิเศษ
 เมื่อเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ เสด็จการเล่าเรียนในโรงเรียนพระตำหนัก
 ส่วนกุหลายแล้ว ก็เข้ารับราชการในกรมศึกษาธิการ ซึ่งสมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพทรงเป็นอธิบดี ได้เข้ารับราชการเป็นเสมียน ต่อมาได้เลื่อน
 ชั้นเป็นเสมียนเอก แล้วเป็นนายเวร ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง
 ไพศาลศิลปศาสตร์ แล้วก็เป็นนายเวรพิเศษของอธิบดีกรมศึกษาธิการ
 ครั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
 เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็ได้ตามไปเป็นเลขานุการเสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในปลายคณนไต่เลือนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น

พระมณฑรพจนกิจ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นปลัด
กรมกองทะเบียน และในขณะนั้นเอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งยังมีโอรสเสวยพระประสูติกะโดย ในตำแหน่งสมเด็จพระยุพราช เสด็จออกไป
ทรงศึกษาวิชา ณ ประเทศอังกฤษ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กาม
เสด็จไปช่วยและเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาวชิรธรชัยคฤคิ มีตำแหน่ง
ในกรมมหาดเล็ก ถัดอีกปี ๖๐๐ ในระหว่างนั้นท่านได้เป็นพระอภิบาล
จิกรการศึกษาราชของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกยาเธออีกหลายพระองค์
และได้รับตำแหน่งเลขานุการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน แล้วเลื่อนขึ้น
เป็นอุปทูตและอัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ สวิตแลนด์และ
เบลเยียม และสำนักสหรัฐอเมริกา

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับเข้ามา
รับราชการในพระนคร ทรงนมความปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาต่อไปนี้

ที่ ๒๒๗, ๓๒๗ พระที่นั่งจักรมมหาปราสาท

หอสมุดครุสภา

วันที่ ๘ กรกฎาคม รตนโกสินทร์ศก ๑๑๘

ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ด้วยการศึกษาของเราอย่างบกพร่องอยู่
เป็นอันมากฉันใด เธอย่อมทราบอยู่แล้ว ไม่ต้องกล่าวถึงผู้ซึ่งมีความ
ซึ่งสามารถจะทำการค้าขายหรือเป็นช่าง แต่คนซึ่งจะหาบรรจทำ
ราชการก็ไม่มีที่เลือกได้ ฝ่ายข้าราชการที่หนักแน่นเข้มงวดขึ้นทุก
ผู้ซึ่งเคยทำราชการอย่างเก่า ๆ ก็อยู่ มาถูกทำการทุกวณนเขากลับเร็วหรือ

กลายเป็นทำไม่ได้เลยได้ ถ้าหากว่าไม่รีบร้อนจัดการฝึกสอนโดยเร็ว กลัวว่า
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

นาทหารซึ่งเริ่มไวแล้วจะเสื่อมเสียไปหมด เหตุด้วยหาผู้สามารถไม่ได้
 เพราะฉะนั้นการที่จะศึกษาวิชาทางไป แลก็เป็นสำคัญอย่างยิ่ง คือ
 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนซึ่งต้องการเรียนอนมากนั้น จึงเป็นการจำเป็นที่จะ
 ต้องรีบร้อนทำให้สำเร็จโดยเร็ว ฉะนั้นก็ศึกษาหาทางที่จะให้สำเร็จ
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

นักแล้ว ก็ยังไม่ตลอดก็ได้ เหตุด้วยข้าพเจ้าซึ่งมีความคิดและความอดกล้ำหระพอ
 ที่จะศึกษาการประกอบกับธรรมเนียมและธรรมดา ซึ่งเป็นอยู่ในพื้นเมืองเรา ให้
 เหมาะแก่กาลเทศะได้

จึงเห็นว่าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นสมมุติอุปนิสัยโดยธรรมชาติในการศึกษา
 และยิ่งเอาใจใส่ส่วนศึกษานานการศึกษาอยู่เสมอ เช่นสมมุติความสามารถที่จะ
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

สอนแผนนวิชาให้เหมาะแก่กาลเทศะในนี้ได้ จึงได้ให้กรมหลวงเทเวศร์
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

เรียกพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เข้ามาบรรณาธิการในกรุงเทพฯ ซึ่งจะไปเป็น
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

ราชทูตกรุงชิงแลนั้น เห็นว่าพระยาประสิทธิ์ศีลการเป็นสุภาพและขณ
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

ธรรมเนียมราชการในประเทศยุโรป สมควรจะเป็นราชทูตได้ อีกประการ
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

หนึ่งทุกประเทศนั้นมีหน้าที่สำคัญอันเกี่ยวของด้วยตัวฉัน และกระทรวงออก
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

อย่างหนึ่ง คือ ได้เป็นหน้าที่สำคัญในที่จะจัดการเล่าเรียนของมกุฎราชกุมาร
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

กษัตริย์แห่งปวงทวยไป เป็นผู้เบิกจ่ายเงิน และดูแลการสันทนาการของลูกฉันใน
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

ประเทศยุโรปด้วย ฉะนั้นมีความไว้วางใจในพระยาประสิทธิ์ศีลการทั้งความคิด
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

แลอริยาศัย แลความจงรักภักดีต่อตัวฉันว่าคงจะจัดการให้เรียบร้อยต่อไป

เหมือนเช่นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ที่เคยมาแล้วนั้น เพราะฉนั้นจึงขอให้
ย้ายพระยาประสิทธิ์ศักดิ์การจากข้าหลวงเทศาภิบาล ออกไปรับราชการเป็น
ราชทูตชั่วคราวหนึ่ง ขอให้เธอจัดการให้ตลอดไปด้วย.

ดยามินทร์

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นผู้อำนวยการ
โรงเรียนมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ จึงตามโครงการซึ่งท่านได้มีความเห็น
ทูลเกล้าฯ ถวายเข้ามาตงแต่ครั้งท่านเป็นอัครราชทูตอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ
ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ท่านได้รับตำแหน่งเป็นอธิบดี กรมศึกษาธิการ
และปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

โครงการศึกษาสำหรับชาติ ซึ่ง พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้ทูลเกล้าถวาย
ความเห็น มีเหตุการณ์เนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงสังเกตว่านักเรียนที่ไปศึกษาอยู่เป็นเวลานานยังเรียน
ไม่สำเร็จมาทนมพระราชประสงค์จะทรงใช้ราชการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้
พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์สืบสนองการศึกษา และเสนอความเห็นที่จะแก้ไข
การศึกษาให้เจริญขึ้นในภายหน้า พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เสนอรายงานความ
เห็นเข้ามายังกรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ในขณะที่กรมศึกษา
ธิการกำลังดำริจัดรูปการศึกษาที่จะให้เป็นหลักฐานแพร่หลายอยู่แล้ว จึงได้
รวบรวมความเห็น ของ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ กับความดำริเดิม เป็นโครงการ
ศึกษาและนำชนทูลเกล้าฯ ถวายในชั้นนเอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัย
พระยาวชิรธรชัยคฤหบดีได้อ่านความเห็นมายังกรมศึกษาธิการ ทั้งสำเนา
พระราชหัตถเลขาทั้งข้อไปนี้

ที่ ๓/๒๔๘

พระที่นั่งจักรมหาราชาสาท

วันที่ ๑๑ มิถุนายน รัตนโกสินทร ศก ๓๑ ๑๑๗

ถึงพระยาวชิรธรชัยคฤหบดี ด้วยใตรบหนังสือลงวันที่ ๘ เมษายน ถึง
สำเนาความเห็นซึ่งได้ส่งมายังกรมศึกษาธิการ แลแนบไว้ในวิทยาลัยทั้งปวง
ได้อ่านโดยความพิจารณาถนัดทราบแล้วทุกประการ

เราขอชมความ อุตสาหะ พยายามแล ความคิดที่ทรง โดย รอบคอบแล
เฉียบแหลมของพระยาวชิรธร ซึ่งได้คิดอ่านแนะนำมายังกระทรวงในครั้งนั้นเป็น
อันมาก แลขอยืนยันว่าใครเห็นชอบในความคิดนั้นทุกอย่าง ฯลฯ

สยามินทร์

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เลื่อนขึ้นเป็นรองเสนาบดีกระทรวงธรรมการ แลเป็นพระองคมนตรีในครั้งนั้น
เอง เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ขึ้นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พระราชทานเลื่อนยศเป็นมหาอำมาตย์เอก
เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงพระราชทานสุพรรณบัฏ
สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี มีศักดินา ๑๐,๐๐๐
และเป็นสมุหมนตรีด้วย

เจ้าพระยาพระเสถียรฯ ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการพิเศษอีกมากมาย สมควร
 ทระหัยยกขึ้นเกล้าพอเป็นสังเขปข้างคือ เป็นทพพิเศษออกไปรับพระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แยกครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระ
 พระยุพราช เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาเสด็จกลับเข้ามาถึงประเทศญูน เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นองคมนตรีทรงรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ เป็น
 กรรมการสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการ
 พลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใ้รับพระราชทาน
 เข็มครุฑนิเทศแห่งโรงเรียนนั้น เป็นผู้ตรวจโรงเรียนมหาดเล็กหลวงใน
 รัชกาลที่ ๖ ใ้รับพระราชทานเสด็จตรวจสอนอาจารย์ของโรงเรียน เป็นอุปนายก
 สภากรรมการกลางจัดการลูกเสือ ทั้งยังได้เข้าเพื่อบริการพิเศษอีกด้วย
 เป็นต้นว่า ท่านรับช่วยตรวจสำมะโนครัวในกรุงเทพฯ ชุมชนุมครุและลูกเสือ
 ใ้พวกลูกเสือเข้าทำการสำรวจทุกอำเภอ ตำบลบ้าน ใ้ใ้เสร็จในวันเดียว
 กระทรวงนครบาลใ้รางวัลแก่ท่าน สร้างสะพานคอนกรีตข้ามคลองเล็กไปใ้
 บ้านท่านและตีไฟฟ้าใ้ให้ถนนตลอดหน้าบ้านท่าน ท่านเป็นสภานายกจัดตั้ง
 สามัคยาจารย์ สมาคม เพื่อ ชุมชนุมครุ และ แลกเปลี่ยนความรู้ พร้อม ๆ กัน
 ท่านตั้งใจบำรุงศิลปะต่าง ๆ เช่นเล่นละคร ตั้งสโมสรบันเทิงในสามัคยาจารย์
 ท่านหาหลวงเส่นาวะคุริยางคสัมมมอคนตรีเอก และหม่อมส้มเงินกรองเอก
 ในสมัยนั้นมาเป็นครูสอนที่สามัคยาจารย์ เมื่อท่านไปภูและเห็นใครพอจะมี
 สมมอกสันขสนนใ้เข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการก็มี ท่านใ้ใ้ครอง

มโหรีมุกตทวง ซึ่งเปนของสมเด็จพระพุทธเจ้าฟากกรมพระยาอำมาตย์ประยูร พระ
อัยกาของท่าน แก่สามัคยาจารย์สมาคม เครื่องมโหรีชุกนนี้ยังคงใช้ชองงาน
อยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ท่านยังสนใจปรับปรุงการศึกษาแพทยศาสตร์ให้ดีขึ้น ได้
ควบคุมกิจการของโรงพยาบาลศิริราชด้วยตนเองอย่างไร ด้ชีวิต ไปโรงพยาบาล
บ่อยและไม่เป็นเวลา เวลาที่มีการผ่าตัดใหญ่ ๆ และแปลก ๆ ท่านเข้าดู
และสังเกตด้วย เรื่อยๆ ๔ แจวประจำตัวท่านได้เตรียมรถท่านที่ทาเรือเสมอ
ท่านเริ่มหาคณะแพทย์ ๆ มาทำงานและเป็นอาจารย์ ทั้งเริ่มวางการสอน
นักเรียนแพทย์ ท่านสอนจรรยาแพทย์เองเพื่อให้แพทย์มีจิตใจสูงประจำตัว
ท่านรู้จักความเป็นไปของนักเรียนแพทย์ทุกคน ฉะนั้นเมื่อแพทย์คนใดสำเร็จ
การศึกษาท่านก็เลือกไว้เป็นอาจารย์ประจำแผนกต่าง ๆ พร้อมกันก็เขยวเผยแพร่
ความชำนาญของแพทย์นั้น ๆ เคยพาไปเองเพื่อตรวจอาการของเจ้านาย
มีสัมพันธภาพมหาสมุทรเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น นอกจากนี้
ยังให้ไปตรวจรักษาเพื่อน ๆ ของท่านเสมอ ท่านพยายามให้แพทย์ ๆ
ออกไปหัวเมือง เป็นคราว ๆ ได้ติดตามดู ความประพฤติของ บรรดาแพทย์
ตกเดือนหรือช่วยเหลือด้วยวิธีต่าง ๆ ท่านตั้งใจสนับสนุนให้ทดลองใช้ยาไทย
อีกแผนกหนึ่ง ถึงกับสร้างอาคารให้เป็นที่ทำยาไทย ท่านให้มีแพทย์ไทยที่
โรงพยาบาลศิริราช มอบให้เขียนตำรา และให้แพทย์ต่างแยกภาค ตรวจ
สมุนไพรในเมืองเราถึงกับคิดจะหาที่กินเพื่อปลูกพันธุ์ยาไทย ท่านมีส่วนจัด
ใหม่โรงเรียนนางพยาบาลขึ้นในโรงพยาบาลศิริราช จึงกรมบังคับคุณทรง

แต่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เพื่อบริการพระราชมารดา สวมเด็จพระ
 ทรงพอพระทัยมาก พระราชทานทุนให้ ท่านจึงเริ่มด้วยการหาผู้สมัคร ได้
 แต่คนที่มีสามแล้ว แต่อยู่คนเดียว ได้ ๔ คน ให้เงินเดือนคนละ ๓๐ บาท
 สอนหนักไปในทางผดุงครรภ์ เมื่อเรียนจบแล้วท่านให้บุตรของท่านนำเข้าเฝ้า
 สวมเด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร พระราชทาน
 พระราโชวาท และกระเปาะทองคำม้อมมือทำกลอนพร้อมเป็นเช่นนั้นมาทุกปี
 จนมกเรียนทยอยเป็นลำดับเขาเรียนแพทยทุกปี

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้พบพฤกษศาสตร์ของไทย เป็นต้นว่า
 การช่างฝีมือ วิชาเขียน แกะสลัก ขันช่างไม้ ฯลฯ ได้ตั้งโรงเรียน
 เพาะช่างขึ้น และแสวงหาผู้เชี่ยวชาญมาสอน ขณะนั้นท่านไปตรวจการในกรุง
 และตามหัวเมืองได้เห็นนักเรียนคนใดที่มีแววจะดีในศิลปใด ๆ ก็แนะนำให้เข้า
 มาเรียนในโรงเรียนเพาะช่าง และติดตามกลดต้นขลุ่ย ท่านก็ศึกษาการ
 เรียนในคานานออกไป จึงคิดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนเป็นงาน
 ประจำ คิดเผยแพร่การหัตถกรรม เช่นจังหวัดยศธรคัตถ์ ทำเครื่องหนัง
 อย่างดี จังหวัดราชบุรีทำเครื่องจักสาน และจังหวัดนครราชสีมา ทอผ้าไหม
 เป็นต้น แล้วท่านก็ให้ส่งมาที่โรงเรียนเพาะช่าง เพื่อคัดลอกขายให้

เจ้าพระยาพระเสด็จฯ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปรีดุม
 จุลจอมเกล้า ประถมาภรณ์ช้างเผือก ประถมาภรณ์มงกุฎไทย ตรา
 วิทนวราภรณ์ เหรียญดุษฎีมาลา ตลอดจนได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์จากต่าง
 ประเทศอีกหลายอย่าง ท่านได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการด้วย

ความเพียรจนแรงกล้า สิ้นสุดความสุขส่วนตัวเพื่อประกอบภาระงานให้แก่
ประเทศชาติจนช่วยทุพพลภาพ ไม่สามารถจะรับราชการต่อไปได้ จึงต้อง
กราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ท่าน
ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๙

เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ มิไช่มนัสย์เป็นครูท่านนี้ ท่านยังมีความ
กตัญญูต่อครูอาจารย์ โดยเฉพาะครูแก่น (พระยาโสภาทวารกิจ) ท่านให้
ข้าวของแก่กตฤกลตลอดเวลา ได้พยายามในขณะอยู่โรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบ ต่อมาเป็นผู้รวบรวมบรรดาศักดิ์ขยปลัดเรือนให้ ให้เงินเดือน และ
เมื่อพระยาโสภาทวารกิจเจ็บป่วย ก็รักษาให้ ตลอดจนถึงการอุปนภิกิจศพ
และสร้างห้องยาไทยที่โรงพยาบาลศิริราชเป็นอนุสรณ์ ได้ตามเก็บบุตรหลาน
มาเลี้ยงกตหลายคน คนไหนทำงานได้ก็ช่วยให้ไต่รับราชการ ที่เขาทำงาน
ไม่ได้ก็ให้ความอุปการะตามสมควร นอกจากนี้ เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ ยังให้
ความเอื้อเฟื้อแก่เด็กที่ขาดอุปการะ ได้เก็บมาเลี้ยงที่วัดยานนาวาจนเต็ม
๑๕ คนเต็มอ ส่งเขาเรียนหนังสือในโรงเรียนสามัญก่อน ถ้าคนใดเรียนก็
ก็ให้เรียนต่อในโรงเรียนอุดมศึกษา เช่นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ หรือ
โรงเรียนราชแพทยาลัย เป็นต้น

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ขัดตเสนาบดีกระทรวงธรรมการและ
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้กล่าวถึงภาระงานของเจ้าพระยา
พระเสด็จ ฯ ไว้ว่า

“กิจการสำคัญที่สุดที่ท่านได้กระทำอันเป็นผลให้ชีวิตของท่านเต็มไปด้วย
 ด้วยประโยชน์ คือการจัดการศึกษาซึ่งเป็นงานในหน้าที่ของท่านโดยตรง
 การศึกษาในสมัยที่ท่านเริ่มเข้ามาเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ถึงแม้ว่าได้ทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นแล้ว แต่ พ.ศ. ๒๔๓๐
 รวมเวลา ๑๕ ปี ก็นับว่ายังเป็นการเริ่มต้น การศึกษาในกรุงเทพฯ คนพึงจะ
 นิยม วิชาใหม่ ๆ มีวิทยาศาสตร์เป็นต้นจะต้องเริ่มสอน โรงเรียนทั่ว ๆ
 ไป โรงเรียนไหนมีนักเรียนตกรอย ก็นับว่าเหมือนโรงเรียนใหญ่เสียแล้ว
 การศึกษาในหัวเมืองไทยไม่ต้องกล่าวถึง เพราะเหตุฉะนั้นในระหว่างเวลา
 ของท่านรวม ๑๒ ปีเศษ (พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๘) การศึกษาไทยเป็น
 รูปร่างแลเห็นความเจริญเกิดขึ้น กล่าวโดยปริมาณ โรงเรียนในกรุงเทพมหานคร
 นักเรียนรอยคนก็เหมือนโรงเรียนสามัญขนาดย่อมเสียแล้ว การศึกษาหัวเมือง
 กาลังเกิดขึ้นสะพร่ง โดยที่โตตั้งเจ้าหนาทและโรงเรียนทั่วอย่างประจำทุก
 มณฑล ทุกจังหวัด กล่าวโดยคุณ การศึกษาไทยเปลี่ยนรูปจากหัตถคนเพื่อใช้
 ราชการมาเป็นการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ด้วย หลักสัทธิงโตตั้งรูปเป็นการ
 ศึกษาสำหรับประเทศ อันมุ่งหมายให้ทุกคนได้เรียนพอควรแก่สภาพของตน ๆ
 การอบรม ซึ่งเป็นสำคัญใน องค์แห่ง การศึกษา ก็ไ้รับ ความเอาใจใส่ ในทาง
 ผลสอนจรรยามาก จริ่งอยู่ในสมัยนั้น เราเห็นคนสามัญเปลี่ยนไป ไม่จำเพาะ
 แต่ข้างดี คนพาลและคนใจอำมหิตกมมากจนด้วย แต่จะให้การศึกษาซึ่ง
 เป็นเพียง ส่วนน้อย แก่ใจ และ บ้องกัน โทษ ซึ่งมากับ ความเจริญ ตาม สมัยนั้น
 ไม่ได้ เท่าที่โตทำแล้วต้องนับว่าเจ้าพระยาพระเสด็จฯ เป็นเจ้าหนาทผู้สามารถ
 และเหมาะแก่การก่อรูปแห่งการศึกษาของบ้านเมืองในสมัยของท่าน เวลา

๑๒ ข้เคยของท่านได้ลงไปโดยโตมลในการก่อร่างตั้งตัวขึ้นอย่างน่าพอใจ
ในทศวรรษจะอ้างหนังสือเรียนที่ท่านได้แต่งและรวบรวมขึ้นมาเป็นองค์พยานไว้
ด้วยข้อ

พลเมืองดี แขนงเรียนจรรยาสมัยของผิด จรรยาแพทย์ ออกขรรวิ
พงศาจารย์ ย่อม คำเทียบ ร.ล. แขนงเรียนราชการกรมมหาดเล็ก แขนง
กวนพันธุ ชำระตักตอนมาลงพิมพ์ไว้เป็นชก ๆ ศัพท์พากย์ต่าง ๆ รว
รวมพิมพ์ไว้เป็นส่วน ๆ เหล่านี้เป็นแขนงเรียนที่ใครใช้ประโยชน์มากคราว
เท่าทกวนน

ท่านเป็นผู้มีวิสัยทัศน์อันแรงกล้า การมานั่งไขข้อไขกระดูกงานในสำนักงาน
เป็นอนันชนข้อและทราบกตในพวกที่เคยร่วมงานกับท่าน ท่านได้เคยออกจากร
ว่า งานเป็นอาหารของท่านซึ่งผิดคนเคยกับท่านแล้วไม่ตั้งใจสงสัยเลย
ความเพียรเป็นคุณแก่ท่านมากในเวลาปรกติ แต่ก่กลยให้โทษแก่ท่านในเวลา
ที่ท่านไข

ท่านมีอธิษาศัยสภาพ เฉลอแผ่ มธิยลัด ข้อสตัยคตอหนาทและความ
เห็นแก่ใจของท่าน ในหนาทพิใหญ่จึงได้ทงความรักใคร่นยถอและยำเกรง
ในส่วนที่เกยวของกับคนทั้งหลาย ท่านคงใจเฉลแผ่และหวังให้ประโยชน์โดย
วาจากุณยอยู่เป็นนตย ท่านได้แต่งเรื่องเตือนเพื่อน พิมพ์เป็นลัมมุเล็ก ๆ ขนาด
ขรรจกระเข้าเสอ แจกขรรคาญาคิมิตรและผู้ตองการ ท่านได้บำเพ็ญความ
มธิยลัดด้วยประการทงให้เป็นเยงอย่าง ในห้องทำงานของท่าน ณ ศาลา
ว่าการกระทรวง ไม่มีอะไรนอกจากที่จำเป็น ใครโผล่เข้ามาถึงตัวท่านได้
ที่เกยว ในบ้านของท่านทุกอย่างจกเพื่อต้ออดและเกดลยง ท่านตั้งใจแสดง

อยู่ทุกขณะว่าไม่ชอบใจในความหรรษาและเปลืองเปล่า ในส่วนของท่าน ท่าน
 อุดหนุนให้ปลูกผัก ท่านเคยมีผักแจกแก่เพื่อนฝูงและเคยออกวาจาเพื่อ
 ประโยชน์ในทางแนะนำว่า ในบ้านของท่านจะไม่ต้องซื้อผักก็พอจะปลูกกินเอง
 ได้ ขรรคตาเพื่อนร่วมราชการท่านเคยปรารภถึงความประพฤติกและหลักฐาน
 เสมอ การเปรียบหลักฐานของคนชั่วเปรียบเทือกภัยเจ็ดย การเปรียบความฉนเร็ว
 ลงเร็วด้วยพลซงตงตงแลวกเงยขย สว่างจาแลวกว้ยหาย เป็นคำเตือนที่สะกิดใจ
 ก็นอยู่มาก ในส่วนความซอสัตยจงรกกกคตอพระมหากษัตริราชเจ้า ก็ระ
 หายเสมอเหมือนท่านได้ยาก คุณความดีของท่านนั้น จะกล่าวอย่างไรก็ไม่
 ไปได้กว่าอ้างข้อความในประกาศตั้งเจ้าพระยาตงขอกคคคคตอนมาลงไว้ก่อน

อนึ่ง ในเวลาที่พระยารัฐสุริยศักดิ์ไปราชการทั้งในพระราชอาณาจักร
 และนานาประเทศ ได้ปลงใจลงในราชการ อุตสาหะสอคล้องสังเกตกิจการ
 ต่าง ๆ มีการศึกษาและวิจัยคคคคเป็นสำคัญ จึงเป็นมมความกว้างขวางในทาง
 จิตการศึกษ เมื่อได้มารบราชการในกระทรวงธรรมการ จึงได้จ้จระเขย
 ราชการในกระทรวงได้เรยขรอยเป็นหลักฐาน และตงรูปการศึกษแล้วแกไข
 คอ ๆ มาจนการศึกษาแพร่หลายไปตลอดพระราชอาณาจักร ส้มตงพระบรม
 ราไชบาย ทั้งไทเป็นผู้แต่งตำราเรียนให้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่กุลบุตร
 เป็นอนมาก ก็การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชาติ และประเทศประการใด
 เป็นการยากลำบากเพียงใด และพระยารัฐสุริยศักดิ์ เป็นมมความอดทนมิได้
 หวนไหวย่อท้อตออุปสรรคตงปวง ตงหน้อตสาหะพากเพียรจิตการสำเร็จมา
 ถึงเพียงน มีผลอย่างใด ย่อมปรากฏแก่มหาชนอยแล้ว ทั้งได้จ้จตงสามคยา-
 จารยสสมาคม ให้เป็นทชมนุม หารอ และ คคคคคคคคป วิทยา ให้ แตก ฉาน ยิง ชน

เมื่อใดระลอกสงครามที่พระยาวิสุทธิศรีศกฺก กระทำมา ทงปวงนแล้ว
 ก็เป็นพยานให้เห็นชคว่า พระยาวิสุทธิศรีศกฺกเป็นผุ้สมัครบุญญา วิจารณ์-
 ญาณอย่างสขม มีความสามารถในราชกิจน้อยใหญ่ ได้กระทำความดีไว้
 ในราชการเป็นอันมาก ทงเป็นผุ้มอธยาศยเยอกลงเป็นมั่นคง ทงตงใจ
 ปฏิบัติราชกิจตงตามพระบรมราโชบายซ่งเข้าใจตงแท้ เพราะเป็นผุ้ที่
 ทรงคั้นเคย และรับราชการใกล้ซีกพระองค์อย่างสนิท มีความโอบอ้อมอาร
 เป็นทนายมแห่งชนโดยมาก ทงทนไว้ในทสสมควรแก่เกียรติยศ ที่ทรงพระ
 กรุณาชุบเลี้ยง

บรรดาข้าราชการ และคิษยานคิษย์ ต่าง ก็ได้แตง คำอวยพรแสดงความ
 ยินภในโอกาสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เลื่อนเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จฯ
 ดังคำอวยพรต่อไปนี้ของ นายชิต บุรทัต

วสันตดิถีกณันท์ ๑๔

“ศกฺก ฌ มาศพฤศจิกายน-
 สิบเอ็ดคตคณินิมะกาล
 ศรีวิสุทธิพิเศษศรีสวัสดิ-
 สมโภชเสวตร์ฉัตรบรม
 โดยแบกรเบียบบรรพชต -
 เพื่อความเจริญจิระทวี
 แห่งไทยไผทรัฐประเทศ
 เขตคามสยามนิกรชน

ยนะวาระอังการ
 ศกะโสทถิสขสม
 ศิพพิชมโนคม
 วรรณราชพิศิศรี
 คิยวัตรประเพณ
 วุฒิภาพภักยโยผล
 นครระดมณฑล
 ศุขะเสพยกเขมสถานต

เหนือในพระราชวรพิธิ
 ที่หมู่สมาคมะธมาน
 ควรจักสมัคิทธิระสโม -
 ชวนชนรระรณกรรมละกู
 สมเด็จพระมิ่งมงกุฎเกล้า
 ไปรตเกล้าฯ ประสทธิอศริยสัน -
 เจ้าคุณวิสุทธสิริยุคคกิต
 เสนาบดีคุณระนิยม
 เป็นเจ้าพระยายศะเฉลิม
 ปรากฏประภิตินิจะจรวุญ
 สมบุญและสมบุรณะวา -
 สมเกียรติสเษศะและสรวิฬ
 สมราชกิจพิพิธะสม
 สมคุณวิบูลย์พิริยชาญ
 สมที่ประกอบกรรมละกา -
 ให้ชาญวิชาศีลปะเอา -
 ปลุกใจนีสันนิยมะกล
 โอวาทประสาทนิทวิ
 สมที่กระทำคุณะประโยชน
 แก่ชาติและศาสนะบวร

กิจะน้และมิการ
 คณะมวญุละลวันครู
 สระโสมนคชู
 อภิรมยะชมบุญ
 อภิเฝ้าพระการุญ
 ทระศักกิเสริมสม
 ศิริธรรมคคุณุโณคม
 กิจะธรรมการุญ
 กิติเพิ่มประโภญ
 จิระพัฒน์จรตัพพรณ
 ศนะบวรนิบรวิฬ
 สระศักกิมทาศาล
 ชนะชมนิยมมาน
 วุฒิเชียวพิชาเชาวน
 รุญะแก้ครุณเยาว
 อรุระเอชและอาร
 ผละพลเมองที
 อนุกลประกาศสอน
 ศุระโสทติสาทร
 และประเทศไผทชู

เพ็ญเพิ่มพูนพระปฐิภาณ
จำเรณูรุงจิระเรณู

คณะสารประเสริฐ
กิตยคณิคมเทอด

ดงแม่ว่าเจ้าพระยาพระเสด็จฯ ไต่ล่องลยไปแล้ว แต่กเขนทนายนค
ทขตรของท่านคือ หม่อมหลวงขัน มาลากุล ผู้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการปัจจุบัน ก็ไต่เรณูรอยตามท่านผเ็นขิตาท่านบำรุงการศึกษาของ
ชาติไทยให้เรณูรุงเรืองชนทกวัดทางเท่าทท่านจะกระทำไต่ อิกทงไต่รบ
ขกของว่าเขนนการศึกษาสำคัญมหนึ่งของเมืองไทย ทงเขนทประจกษแก
บรรดาประเทศ ซงเขนสมาชกของคการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง
สหประชาชาติ.

รอง ศยามานนท์

หอสมุดคุรุสภา

นายดับลิว. ย. ยอนสัน

พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๘๕

คุณพ่อ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ กรุงลอนดอน เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนผกทศครูในนครหลวงนั้นแล้ว ได้เดินทางมารับราชการในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้งแรกได้เป็นอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนนี้เดิมเป็นโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ ให้เป็นโรงเรียนสำหรับสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบ ในกรมทหารมหาดเล็ก โดยพระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระบรมมหาราชวัง ให้เป็นที่ตั้งโรงเรียนต่อมาเมื่อมีจำนวนนักเรียนมากขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัด ระเบียบและ แก้ไขโรงเรียนพระ ตำหนัก สวนกุหลาบ ให้เป็น โรงเรียนสำหรับฝึกข้าราชการพลเรือนด้วย โดยรับเฉพาะบุตรหลานเจ้านายและข้าราชการ

ในเวลานั้น ทางฝ่ายภาษาไทยโรงเรียน พระตำหนัก สวนกุหลาบนั้นมีผู้สอนคือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียางกูร) และ พระยาโอวาทวรกีจ (แก่น โอวาทสาร) ทางฝ่ายภาษาอังกฤษหรือที่เรียกว่า

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบอังกฤษนั้น มีคุณพ่อสอนอยู่ด้วย และ
 ท่านได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนพระตำหนัก สวนกุหลาบอยู่จนถึง
 พ.ศ. ๒๔๕๐ ในเวลาเดียวกัน คุณพ่อได้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์ออกตำแหน่งหนึ่ง (ขณะนั้นตัวโรงเรียนตั้งอยู่ที่โรงเรียนเล็ก ต่อมา
 เป็นโรงเรียนเขมยจุมราชทิศ) และได้ดำรงตำแหน่งอยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐
 เช่นเดียวกับ ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ โรงเรียน พระตำหนัก สวนกุหลาบอังกฤษ
 ทั้งนี้เพราะคุณพ่อได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้ตรวจและจัดการโรงเรียน ในเวลานั้น
 กระทรวงธรรมการตั้งอยู่ที่ตึกยาวริมประตูปิมาณชยศรัทธานตะวันออก คือ
 สำนักพระคลังข้างที่ปัจจุบัน และในตอนปลายขบวนการ กระทรวง
 ธรรมการได้ย้ายที่ทำการมาอยู่ที่ตึกสุนันทาลัย ปากคลองตลาด

คุณพ่อเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร ยุนนาค)
 เสนาบดีกระทรวงธรรมการขณะนั้น เป็นคนธรรมะดีมีไมเป็นอย่างยิง
 ครึ่งหนึ่งหลังจากช่วยคุณพ่อได้เดินทางไปพักผ่อนที่ประเทศอินเดีย และ
 ขากลับได้เก็บใบโพธิ์จากต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พุทธคยา มาฝากท่านเจ้าคุณ
 ปราบกฐาที่ท่านทรงเข้าสวมนอกและแสดงความยินดีจนจินนาตาไหล ซึ่งทำ
 ให้คุณพ่อรู้สึกทันทนใจไปด้วยอย่างยิ่ง

สำหรับหนังสือไทยที่ใช้อยู่ในเวลานั้น โดยที่ได้ยกเลิกการใช้แบบเรียน
 ภาษาไทย ๖ เล่ม ของพระยาศรีสุนทรโวหารมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๑
 แล้ว และได้ใช้แบบเรียนเร็วซึ่งกรมศึกษาธิการแต่งขึ้นใหม่ แบบเรียน

นายดับลิ. ยี. ขอนสั้น

ใช้เวลาเรียนย่นจาก ๓ ปี อย่างต่ำก่อนลงเหลือเพียง ๑ ปี ได้ใช้มาจน
ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนภาษาอังกฤษได้ใช้
หนังสือชุดขั้นต้นที่ หรือที่เรียกว่า Fifty Steps in English ของ เซอร์
รอเบิร์ต มอแรนต์ เป็นหลัก

ในเวลานั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงเพิ่มขึ้น
อีก เพราะโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนสำหรับบุตรหลาน
เจ้านายและข้าราชการโดยเฉพาะตั้งกล่าวแล้ว และยังมีโรงเรียนตั้งขึ้นตาม
วัดหลายแห่งสำหรับราษฎรโดยทั่วไป ความจริงการตั้งโรงเรียนในวัดได้
อาศัยที่ดินและศาลาของวัด ย่อมเป็นการประหยัดรายจ่ายได้มาก อย่างไรก็ตาม
ก็ตามโรงเรียนของวัดต่าง ๆ ขณะนั้นมีได้สอนตามแบบหนังสือของโรงเรียน
หลวงเท่าใดนัก ดังปรากฏมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๘ แล้วว่าทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้กรมธรรมการประกาศตักเตือนพระสงฆ์ให้สอนหนังสือตาม
แบบโรงเรียนหลวง แต่ก็ไม่เป็นไปตามที่พระราชประสงค์

อย่างไรก็ดี เมื่อใดแก้ไขแบบเรียนดังกล่าวแล้วก็เขียนความรู้
ภาษาไทยจาก ๒ ประโยคขึ้นเป็น ๓ ประโยค และสำหรับโรงเรียนที่สอน
ภาษาอังกฤษซึ่งในตอนนั้นมีทั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนเซนต์คึกคักแล้ว ก็
ให้มีการสอยไล่อีกด้วยกับภาษาไทย และได้วางระเบียบการสอยไล่วิ
ด้วย เกี่ยวกับเรื่องการสอนไล่นี้ คุณพ่อเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ในสมัย
แรก ๆ ที่มีการสอยไล่นั้นนั้น ปรากฏว่ารอบ ๆ ห้องสอยมีผู้คนหนาแน่นกว่า

เมื่อเรียนโดยปกติ ทงนเพราะมีพ่อแม่ญาติพี่น้อง ตลอดจนครูบาอาจารย์ของ
 ผู้เข้าสอบมาช่วยหนุนนุ้ให้กำลังใจ ต่างก็รู้สึกภาคภูมิใจที่บุตรหลานและศิษย์
 ของตนได้มีหน้ามีตาเข้าสอบไล่ในฐานะเป็นผู้หนังสือและมีความรู้กับเขา
 บ้าง ทงนแสดงถึงความสนใจของราษฎรทั่วไปในการศึกษาหาความรู้และ
 ความนิยมผู้ที่มีความรู้ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มมาแล้ว

สำหรับการตรวจตราโรงเรียนที่ใดตรงชั้นแล้ว ขณะนั้นยังมีใต้วง
 ระเบียบเป็นเขตแขวงต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๓ จึงได้แบ่งเป็นเขตแขวง

และแต่งตั้งพระภาคินยบุตรเป็นนายแขวง ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๔ โรงเรียน
 ที่ใดจุดตั้งมีจำนวนมากชน จึงได้มีการแบ่งแขวงใหม่กันออกและตั้งขึ้นเป็น

กรมตรวจ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณพ่อดำรงตำแหน่งเจ้ากรมตรวจ
 คุณพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า ได้เดินทางไปตรวจตามจังหวัดต่าง ๆ เป็นเหตุ

ให้ได้ความคิดในการปรับปรุงการศึกษาหลายอย่าง มีเรื่องเล่า ๆ เกี่ยวกับ
 การตรวจนอนอยู่ตอนหนึ่ง คือคุณพ่อได้ขึ้นไปตรวจที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้

ไปพบพระภิกษุรูปหนึ่ง ท่านกล่าวว่า “ได้ยินชื่อมานานและได้เห็นลายเซ็น
 ว. ย. ยอนสัน ในหนังสือราชการบ้าง ในประกาศนียบัตรต่าง ๆ บ้าง มา

นานแล้ว แต่ไม่เคยเห็นหน้าท่านเลย เคยอยากรู้ว่าหน้าตาจะเป็นอย่างไร
 หนอ หนอรแล้ว”

สิ่งที่คุณพ่อชอบมากที่สุดอย่างหนึ่งก็คือ ไปสนทนากับพระตามวัดใน
 เวลาว่างตอนว่างงาน และผู้ที่ชอบไปสนทนาด้วยบ่อยที่สุดก็คือ พระ

อาจารย์สยามปริยัติ (จีบ เกษโร) วัดประยูรวงศาวาส ปรากฏว่าลงสนทนากันแล้วเป็นข้อไขเวลาหลาย ๆ ชั่วโมงเสมอ คุณพ่อเคยเล่าให้ฟังว่า พระอาจารย์สยามปริยัติเคยบอกว่าถ้าบวชเมื่อไร ขอให้มาบวชที่วัดประยูรวงศาวาสได้เจ็ดเดือนมกราคมไว้ให้แล้ว

มีอีกคราวหนึ่งคุณพ่อได้เล่าให้ฟังว่า ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริจะให้คุณพ่อเป็นเจ้ากรมธรรมการ คุณพ่อได้กราบบังคมทูลแสดงความวิตกกังวลว่า การตั้งชาวต่างประเทศในตำแหน่งนี้อาจจะไม่เหมาะ จึงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ฉันเห็นว่าเหมาะแล้ว ครูเป็นได้ ซักก่อนครูเป็นไทย”

ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ คุณพ่อได้เลื่อนชั้นขึ้นที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ และดำรงตำแหน่งนี้อยู่ตลอดสมัยที่เจ้าพระยาวิชิตวงศวิกรม (ม.ร.ว. คส สัทเสน) เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เขย มาลากุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นเสนาบดีตามลำดับ ที่ทำการกระทรวงธรรมการในตอนที่คุณพ่อได้เลื่อนชั้นขึ้นเป็นที่ปรึกษานั้น ตั้งอยู่ที่ตึกสร้างใหม่ที่พระราชวังบวร ๆ ต่อมาได้ย้ายไปที่ตึกบ้านเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ ริมปากคลองโอ่งอ่าง ซึ่งเป็นกรมประมงปัจจุบัน

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กับคุณพ่อ ได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่ง เพื่อยุติพระราชทานบำนาญ

ในชีวิตของคุณพ่อ สิ่งที่ชอบมากที่สุดก็คือการอ่านหนังสือ เล่นกีฬา คนตัว และละคร ในบรรดาหนังสือที่คุณพ่อแต่ง นอกจากหนังสือแบบเรียน คำนวนวาทิ เลขประอมขยทาง ๆ เลขมูลคึกษา ประวัติการศึกษาและอื่น ๆ แล้วยังมีหนังสือวอเลนกีฬา รวมอยู่ด้วย เรื่องการอ่านหนังสือกับการเล่นกีฬา นั้นคุณพ่อโปรดปรานเสียจริง ๆ ข้าพเจ้าจำได้ว่าในสมัยเมื่อคุณพ่อรับราชการ และต่อมาเมื่อออกมารับพระราชทานบำนาญแล้วนั้น ปรากฏว่าทุกเที่ยวแม่ลมหนังสือที่คุณพ่อส่งมาเป็นตง ๆ เสมอ คุณพ่ออ่านอยู่จนคึกคินทุกคน และพอคินนอนก็เริ่มอ่านออก ทำอย่างนี้อยู่ตาชาติ ความที่อ่านหนังสือ มากนเองปรากฏว่าตลอดระยะเวลา ๒-๓ ปีก่อนหน้าที่คุณพ่อถึงแก่กรรม นยันทาคูณพอไม่คินตงกับอ่านอะไรไม่ได้เลย ซึ่งทงนทำให้คุณพอกลุมใจ เป็นอย่างยง และระยะนั้นคุณพอไม่มีความทรงจำอะไรใหม่ ๆ เลย มีแต่ ความทรงจำเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยก่อนทงสน จะพดถึงแต่ท่านผู้มพระคุณ เพื่อนข้าราชการและลูกศิษย์เก่า ๆ ตลอดเวลาไม่มีขาด ทุกครั้งทเคยตง เรื่องเก่า ๆ รู้สึกว่าคุณพอมความสุขอย่างประหลาด ข้าพเจ้าเชื่อว่าความสุข ทงหลายของคุณพอในโลกนจะรวมอยททานผู้มพระคุณ เพื่อนข้าราชการและ ลูกศิษย์ทงหลายของคุณพอในสมัยน

สำหรับเรื่องกีฬา แม้ใคร ๆ เห็นว่าท่านพรวัยเล่นกีฬาประเภทฟุตบอล และรอกยแล้ว ท่านก็ยงหาเวลาเล่นอยู่เสมอ สิ่งที่คุณพอมใจเกยวกับเรื่อง กีฬานอกอย่างทงกคือ ใตเป็นผู้เล่นในทีมรอกย ซึ่งเล่นกนทสนามหลวง

เช่นครั้งแรกในเมืองไทย อนึ่ง คุณพ่อยังได้มีส่วนร่วมเสริมสร้างสมาคมกีฬา
ทั้งสองแห่งอย่างใกล้ชิด คือ ราชตฤณมัยสมาคมและราชกรีฑาสโมสร
ผู้เป็นกรรมการกิตติมศักดิ์และเคยร่วมเล่นกีฬาอย่างใกล้ชิดกับคุณพ่อใน
สองสมาคมนี้ เท่าที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันก็เห็นจะมีเจ้าคุณปฏิพัทธ์ภูบาลกับ
เจ้าคุณคทาธิรบที่ ท่าน

เกษมวัยเรื่องคนตรี ปรากฏว่าคุณพ่อชอบเล่นมาแต่เด็ก ๆ แล้ว ไม่
ว่าคุณพ่อจะอยู่ที่ไหน ในบ้านจะต้องมีเปียโนเสมอ พวกเราลูก ๆ ได้เห็นคุณพ่อ
เล่นเปียโนและร้องไปด้วย สัปดาห์ละหลาย ๆ ครั้ง ส่วนการเล่นละครก็
ปรากฏว่าคุณพ่อชอบมากเช่นเดียวกับฉัน และได้เล่นมาตั้งแต่เยาว์วัยด้วย แม้
ขณะรับราชการก็ได้เล่นละครอีกหลายครั้ง

คุณพ่อช่วยด้วยโรคหลอดลมอักเสบเรื้อรัง ได้ถึงแก่กรรมที่กรุงเทพฯ
เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ และได้รับพระราชทานเพลิงศพที่วัด
ปทุมวนาราม สิริรวมอายุได้ ๗๖ ปี อยู่ในประเทศไทยเป็นเวลา ๕๑ ปีเศษ.

ปถม ชาญสุวรรค์

บรรณานุกรม

๑. คำขอของพระยาโอวาทวรกีจ (แก่น เข็ญญ) แยกเรียนสำหรับโรงเรียนมหาดเล็ก
๒. คำอำนวยการของข้าราชการกระทรวงธรรมการ ให้แก่ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖
๓. จินตนิพนธ์ พร้อมด้วยคำเล่าเรื่องจินตนิพนธ์ต่อท้าย ของนายอินทอัย โปษี กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๙๕
๔. ทรนาคำสนธิ พิมพ์ในงานขุดฉนวนวาศพสมเด็จพระพุทธมหาราชย์ วันที่ ๑๕-๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙
๕. ตำรานานศรัปราชญ์ ของพระยาปริยัติธรรมธาดา ซึ่งนำลงในหนังสือวิทยาคารย
๖. ประวัติสังเขป แห่งการศึกษาของประเทศไทย
๗. พระราชพงศาวดาร รัชชพระราชนัดดา เลขา ภาค ๒
๘. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๙. ราชกิจจานุเบกษา
๑๐. รายงานการศึกษากระทรวงธรรมการ
๑๑. เรื่องตั้งพระราชหัตถเลขาใหญ่ในกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาไควรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียง

๑๒. เลขวิชาเล่ม ๓ ของขุนขนิษฐทวารวาท (รัตน กัลมพากร)
๑๓. วรรณคดีไทย ของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิจิตร
๑๔. วิทยาจารย์
๑๕. ศรีสุนทรานุประวัต ของหลวงมหาสิทธิโวหาร (ห้วง)
๑๖. สนวนหลายอนันต์ ๒๔๘๘
๑๗. หนังสือกรมศึกษาธิการ เรืองสำเนากระแสนพระบรมราชโองการ
พระราชบัญญัติ พระราชดำรัส พระราชหัตถเลขาและประกาศการ
ศึกษา ร.ศ. ๑๒๐
๑๘. หนังสือพิมพ์ไทย ร.ศ. ๑๒๘

หอสมุดคุรุสภา

รายชื่อนักเรียนฝึกหัดครู ที่สอบไล่วิชาได้เป็นครูประกาศนียบัตร

ปีที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๓๗

๑. (๑) ม.อ.อ. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน)
เสนาบดี กระทรวง อธิการ และ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวง อธิการ
๒. (๒) หลวงสังขวิทย์วิสุทธิ (สภ ผลิตพันธ์)
๓. (๓) ม.อ.ท. พระยาโสภาทรรกิจ (เหม ผลิตพันธ์)
เจ้ากรมวิสามัญศึกษา

ปีที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๓๘

๔. (๑) อ.อ. พระยาเทพศาสตร์สถิตย์ (โห้ กาศพิชัย)
หัวหน้ากองศึกษา กสิกรรม กรมวิสามัญศึกษา
๕. (๒) อ.อ. พระยาลักษณเสถียร (เหลียม ลักษณเสถียร)
อาจารย์ฟ้างกรมมหาวิทยาลัย
๖. (๓) ขุนจรูญชวณะพัฒน์ (หงวน) ป.ป.
๗. (๔) หลวงประสานศุภพจน์ (ช่วง อิศรภักดี)
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

๘. (๕) ม.อ.ต. พระยาอนุกิจวิฑูร (สันตทิท เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
 ผู้บัญชาการฯ ฟ้างกรมมหาวิทยาลัย

๙. (๖) นายฉัน ป.ป.

ปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๓๕

๑๐. (๑) ม.อ.ท. พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธิเสถียร) ป.ป., ป.อ.
 ปลัดทูลฉลองของกระทรวงธรรมการ

๑๑. (๒) พ.ท. พระศรีวิชัยปรีชา (เจริญ มหาจันทร์) ป.ป.

๑๒. (๓) จำ พระราชเสวก (ขวัญ ณ บ่อมเพ็ชร) ป.ป.

๑๓. (๔) อ.อ. พระยาบวรहारวรจรต (ฉัตร ยุกศิริรัตน์) ป.ป.
 ข้าหลวงตรวจการศึกษาดิจการ

๑๔. (๕) ขุนประพุกนันทสาร (หลี่) ป.ป.

๑๕. (๖) อ.อ. พระยาจรลชวณะเพท (ชุ่ม กสิณผลิน)
 อาจารย์ใหญ่ผู้ปกครองโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์

๑๖. (๗) อ.ท. พระอุปกรศีลปศาสตร (เจริญ อากาศวรรณะ) ป.ป.
 ธรรมการมณฑลนครสวรรค์

๑๗. (๘) ร.ท. ขุนประพนธ์เนติประวัตร (วัลย์) ป.ม.

๑๘. (๙) นายแฉ่ม (วิเทศกรุณการ) ป.ป.

ปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๔๐

๑๙. (๑) อ.ท. พระยาราชโยธา (ทิพ เปรมกมล)
 อาจารย์ประจำกรมตำรวจ

๒๐. (๒) ร.อ.อ. หลวงคณขบวนศาสตร (กุน อนันกุล) ป.ป.

๓๖

ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๔๑

๒๑. (๑) นายแป๊ะ ไทกระกิกย์ ป.ป.
๒๒. (๒) ม.อ.ท. พระยาศึกษาศมยธรณ์ (ม.ล. - แหยม อินทรางกูร)
เจ้ากรมสามัญศึกษา
๒๓. (๓) อ.อ. พระยาอุปการศิลป์เสารัฐ (อิน ชัยกุล)
ข้าหลวงตรวจการการศึกษา
๒๔. (๔) อ.ท. หลวงประพันธ์เนติวุฒิ (ชัย ประพันธ์เนติวุฒิ)
ป.ป., ป.ม.
อาจารย์ประจำกรมตำรา
๒๕. (๕) อ.ท. พระยาวิภังชนวิทยาสาสน์ (ทัต วีระทัต) ป.ม.
อธิบดีกรมมณฑลอยุธยา
๒๖. (๖) นายบุญตง ป.ป.
๒๗. (๗) ร.อ.ท. ชุนชำนาญพจนกร (บุญช้อน สยามนเสน) ป.ป.
๒๘. (๘) นายเสอ ป.ม.
๒๙. (๙) อ.ท. พระจรรยาประชานะพัฒน์ (ทองสุก อินทรวิสัย) ป.ป.
พนักงานตรวจการแขวงจังหวัดพระนครเหนือ
๓๐. (๑๐) อ.อ. พระยาวิทิศกรณกุล (แหม่ม สุกันธวณิช)
ข้าหลวงตรวจการการศึกษา
๓๑. (๑๑) นายระริน ป.ป.

ปีที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๔๒

๓๒. (๑) อ.ท. พระวิภาชวิทยาสิทธิ์ (สังข์ พุกกระเวส) ป.ม.
๓๓. (๒) อ.ท. พระวิธานทรุณกิจ (กิม อิงควณิช) ป.ป.
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ
๓๔. (๓) นายช่วง ป.ป.
๓๕. (๔) นายจำรูญ ป.ป.
๓๖. (๕) นายแมน ป.ป.
๓๗. (๖) อ.ท. หลวงอุปการศิลป์สิทธิ์ (เชษฐ) ป.ม.
๓๘. (๗) อ.ท. พระประการวรมิสิทธิ์ (แปลก วรมิศร์) ป.ป.
คณบดี ฝ่าย ชีวการ คณะ แพทยศาสตร์ อาจารย์
โรงเรียน ผดุงครรภ์ และ พยาบาล มหาวิทยาลัย
แพทยศาสตร์
๓๙. (๘) นายคำ ป.ป.
๔๐. (๙) ขุนอุปการศิลป์เสรี (ล้ำฤทธิ) ป.ป.
๔๑. (๑๐) นายชน ป.ป.
๔๒. (๑๑) ขุนวิทรทรุณกร (วันดี) ป.ป.

ปีที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๔๓

๔๓. (๑) อ.อ. พระยาอุปถิตศิลป์สาร (นิม กาญจนาชิวะ) เปรียญ
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

- ๔๔ (๒) พล.ต. พระยาตำราวงแพทยาคณ (ชั้น พุทธิแพทย์)
ป.ป. MRCS, LRCP.
ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
๔๕. (๓) นายแถม ป.ป.
๔๖. (๔) ร.อ.อ. ขุนบำเหน็จวรสาร (ชิต) ป.ป.
๔๗. (๕) นายเกริ่น ป.ป.
๔๘. (๖) อ.ท. พระยาราชนัดดาจารย์ (กวย กนิษฐานนท์) ป.ม.
กรรมการมณฑลนครราชสีมา
๔๙. (๗) ขุนวิพนธ์วิทยาสาร (ลำลี) ป.ป.
๕๐. (๘) นายละมุน ป.ป.
๕๑. (๙) ร.อ.อ. ขุนพิทักษ์พิทยาเกท (โต๊ะ เคาระชุกร) ป.ป.
อาจารย์โรงเรียนเพาะช่าง
๕๒. (๑๐) ร.อ.ท. ขุนอรักษ์ครุณพล (ม้วน ชูรารักษ์) ป.ป.
๕๓. (๑๑) ร.อ.ท. ขุนวิสิษฐ์ครุณกล (เทียน) ป.ป.
๕๔. (๑๒) อ.ท. พระวิพิณวิทยาสันห์ (ฉาย โหตระไวศยะ) ป.ป.
พนักงานตรวจการแขวงจังหวัดฉะเชิงเทรา
๕๕. (๑๓) ร.อ.อ. ขุนประภักดิ์วิสันธิ์ (เงิน) ป.ม.
๕๖. (๑๔) อ.ท. พระอนุพันธ์ศึกษานุกิจย์ (ม.ล. หวาน คารากร)
พนักงานตรวจการแขวงจังหวัดพระนครเหนือ
๕๗. (๑๕) อ.ท. หลวงชวีชากร (สีย กาญจนชาติ) ป.ป.
อาจารย์โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย

๕๘. (๑๖) ร.ท. นายทศ ป.ป.

๕๙. (๑๗) นายสิงห์ ป.ป.

๖๐. (๑๘) ร.อ.ท. ชุมนิพัทธ์นทีเสรษฐ์ (พร) ป.ป.

๖๑. (๑๙) นายพิ ป.ป.

๖๒. (๒๐) ร.อ.อ. ชุมนประกาศวุฒิสาร (สุน) ป.ป.

๖๓. (๒๑) ร.อ.ท. นายเชย ป.ป.

ปีที่ ๘ พ.ศ. ๒๔๔๔

๖๔. (๑) อ.อ. พระยามณฑุวทยาเสรมิ (กำจิก พลังกร)

ป.ม. Cert. of Education.

ผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษาธิการ

๖๕. (๒) ร.อ.ท. ลำทวน ป.ป.

ครูโรงเรียนสุโขมาลัย พ.ศ. ๒๔๕๗

๖๖. (๓) นายไต่ ป.ป.

๖๗. (๔) นายใหม่ ป.ป.

๖๘. (๕) อ.ท. หลวงจรวงษ์ชวณภูน (อตุ้ง คีลย์กุล) ป.ม.

๖๙. (๖) นายรัตน ป.ป.

๗๐. (๗) อ.ท. พระยาพิรพีฬพิทยาพรรค (สวน พุกกระเวส) ป.ป.

ผู้ช่วยอธิบดีกรมศึกษาธิการ

๗๑. (๘) อ.ท. พระอนุสิฐวิบูลย์ (เขียม จันทรสถิตย์) ป.ป.

กรรมการมณฑลจันทบุรี

๗๒. (๘) ร.บ. เสาวนีย์ ป.ป.
๗๓. (๑๐) ส.ท. หลวงวิสิษฐศรีคุณเวท (เจิม วิทยาติลก) ป.ป.
ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๔๕
๗๔. (๑) ร.อ.ท. ขุนพระพุททนิทิสาร (เสวิม) ป.ป.
๗๕. (๒) ร.อ.ท. เชื้อ ป.ป.
๗๖. (๓) ร.ท. ใหญ่ ป.ป.
๗๗. (๔) อ.ต. พระยรรเจติวิชาชาณู (ชม ขุนยาคุม) ป.ป.
กรรมการมณฑลอยุธยา
๗๘. (๕) อ.ท. พระวิเศษศักดิ์กรมการ (เว้ง กิวานนท์) ป.ป.
กรรมการมณฑลพายัพ
๗๙. (๖) อ.ต. หลวงอำนาจศิลปศาสตร์ (เอม สุกันธวณิช) ป.ป.
กรรมการมณฑลปราจีนบุรี
๘๐. (๗) ร.อ.ท. ขุนหิรัญการโกศิต (แสงขม ไปตระนันท์) ป.ป.
หัวหน้าแผนกเงิน กองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวง
กรรมการ
๘๑. (๘) อ.ท. พระวรวรวิพิเศษ (บุญ เทวะละลิน) ป.ป.
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ
๘๒. (๙) ร.อ.ท. คร้าม ป.ป.
๘๓. (๑๐) ร.อ.ท. เปล่ง ป.ป.
๘๔. (๑๑) อ.ท. พระเสวิมวิชาพล (ไผ่ หตะโกวิท) ป.ป.
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

๘๕. (๑๒) ร.อ.ท. ชุนธนกิจพิจารณ์ (อินทร์ อู่ทะเกษกริน) ป.ป.
สมุหบัญชีโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์
๘๖. (๑๓) ร.อ.ท. ยศ ป.ป.
๘๗. (๑๔) อ.ท. หลวงนิเพทย์นิติสรรค์ (ชวคหลี หุตะโกวิท) ป.ป.
อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ
๘๘. (๑๕) ร.ย. ชม ป.ป.
๘๙. (๑๖) ร.อ.ท. ชุนชำนาญชวอนสอน (เฉย) ป.ป.
๙๐. (๑๗) อ.ท. หลวงวิศาลครุณกร (อิน สารีบุตร) ป.ป.
อาจารย์ผู้ปกครองส่วนกลางวิทยาลัย
๙๑. (๑๘) นายเผื่อน ป.ป.
๙๒. (๑๙) ร.อ.ท. นายสมบรรณ์ ป.ป.
๙๓. (๒๐) ร.ท. เกลิม ป.ป.
๙๔. (๒๑) อ.ท. พระยาพิบูลพิทยาพรรค (ทอง คุปตาสา) ป.ป.
กรรมการมณฑลปัตตานี
๙๕. (๒๒) อ.ท. พระยาวิฑูรครุณกร (วาริ ชิตวาริ) ป.ป.
กรรมการมณฑลนครศรีธรรมราช
๙๖. (๒๓) ร.ท. จำ ป.ป.
๙๗. (๒๔) ร.อ.ท. ปลิม ป.ม.
๙๘. (๒๕) ร.อ.ท. กตัญ ป.ม.
๙๙. (๒๖) นายคณ ป.ป.
๑๐๐. (๒๗) นายเชม ป.ป.

๑๐๑. (๒๘) นายสงวน ป.ป.
๑๐๒. (๒๙) ร.บ. มรกต ป.ป.
๑๐๓. (๓๐) ร.อ.ต. ชัย ป.ป.
๑๐๔. (๓๑) นายชม ป.ป.
๑๐๕. (๓๒) ร.บ. ชัย ป.ป.
๑๐๖. (๓๓) นายอุย ป.ป.
๑๐๗. (๓๔) นายเปลื้อง ป.ป.
๑๐๘. (๓๕) ร.อ.ต. ไปรัง ป.ม.
๑๐๙. (๓๖) ร.อ.อ. หลวงเช็กวิชาครู (ฉาย ประทีปฐุณิษ) ป.ป.
 อาจารย์โรงเรียนวัดปทุมคงคา
๑๑๐. (๓๗) ร.อ.ต. ละออง ป.ม.
๑๑๑. (๓๘) ร.อ.ต. เจิม ป.ม.
๑๑๒. (๓๙) นายลอย ป.ป.
- ปีที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๔๔๖
๑๑๓. (๑) อ.ท. พระพิสัยพิทยากุล (โชติ ผลชีวิน) ป.ม.
 อาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ อาจารย์
 ใหญ่โรงเรียนวัดเขมรรมพิตร
๑๑๔. (๒) อ.ท. หลวงสันธานวิทยาสิทธิ์ (กำจาย พลังกร) ป.ม.
 หัวหน้าแผนกหลักสูตร กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ

- ๑๑๕ (๓) อ.ท. พระวรวงศ์วิสิฐ (วรวงศ์ คิวศรียานนท์)
 ป.ม., อ.ท.
 ศาสตราจารย์วิชาภาษาไทย และหัวหน้าแผนกวิชา
 ภาษาไทยและโบราณคดีวันออก คณะอักษรศาสตร์
 และครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๑๑๖ (๔) อ.อ. พระยารัษฎานุประดิษฐ์วิสิฐ (หวาน วิทยาครีย์)
 เนติบัณฑิต ป.ม.
- ๑๑๗ (๕) อ.ท. พระอนุสิษฐ์ภุคธรรมาศ (สุวรรณ มุกดาประกร) ป.ป.
- ๑๑๘ (๖) นายหวง ป.ป.
- ๑๑๙ (๗) นายเปลี่ยน ป.ป.
- ๑๒๐ (๘) ร.ป. อภัย ป.ป.
- ๑๒๑ (๙) อ.ท. พระเพาเรนิตยชอช (เชอ รัชครัตน์)
 อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ
- ๑๒๒ (๑๐) ร.ป. เปลื้อง ป.ป.
- ๑๒๓ (๑๑) ร.ป. ชุ่ม ป.ป.
- ๑๒๔ (๑๒) ร.อ.อ. หลวงขจรวิสาเสริม (จอ น บัณฑผลิน)
- ๑๒๕ (๑๓) ร.อ.ท. เมอศ ป.ป.
- ๑๒๖ (๑๔) นายเจริญ ป.
- ๑๒๗ (๑๕) ร.ท. ชิต ป.
- ๑๒๘ (๑๖) ร.อ.ท. ชุนทรคุณกรวิธาน (ชะ ชุนทรวัค) ป.ป.
 ครูโรงเรียนเพาะช่าง

๑๒๙. (๑๗) ร.อ.ท. ขุนประสาธน์อักษรการ (เพ็ญ ปัทมาเกษกริน)
ป.ป.

ครูใหญ่โรงเรียนวักส์ทัทสัน

๑๓๐. (๑๘) ร.อ.ต. ระเบียบ ป.ป.

๑๓๑. (๑๙) ร.อ.ต. เทียม ป.

๑๓๒. (๒๐) นายชัย ป.

๑๓๓. (๒๑) สามเณรหลง ป.

ปีที่ ๑๑ พ.ศ. ๒๔๔๗

๑๓๔. (๑) อ.ต. พระนิพนธ์นิเทศศาสตร์ (เชย สิงหนเสน) ป.ม.

พนักงานตรวจการแขวงจังหวัดพระนครกลาง

๑๓๕. (๒) อ.ต. พระสอนอุภระบอบ (เรือง หิณฺฐิรนนันท์) ป.ม.

อาจารย์ประจำกรมศึกษาธิการ

๑๓๖. (๓) นายเวร พระยาบริหารราชมานพ (สอน ครเกตุ) ป.ม.

๑๓๗. (๔) พ.ท. พระยาสีมานนทปริญา (เหลียน สีมานนท) ป.ม.

๑๓๘. (๕) พ.ท. พระวิสิษฐพจนการ (ทองดี) ป.ป.

๑๓๙. (๖) ร.ย. หยง ป.ป.

๑๔๐. (๗) พ.อ. พระนิมิตรสุวรรณเลขา (เล็ก เลขวัต) ป.ป.

๑๔๑. (๘) นายเทียน ป.ป.

๑๔๒. (๙) นายฉัน พันธเมธา ป.ป.

ครูโรงเรียนในวัง สมนัด็จ พระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า

กรมหลวงนครราชสีมา

๑๔๓. (๑๐) ร.ท. สว่าง ป.ป.

๑๔๔. (๑๑) ร.อ.ท. พลอย ป.ป.

๑๔๕. (๑๒) ร.อ.ท. คำ ป.ป.

๑๔๖. (๑๓) ร.ย. ศรี ป.

๑๔๗. (๑๔) ร.ย. ทวี ป.

๑๔๘. (๑๕) ร.อ.ท. ศิริ ป.ป.

๑๔๙. (๑๖) ร.อ.ท. ทาย ป.ป.

๑๕๐. (๑๗) นายเพชร ป.

๑๕๑. (๑๘) นายชม ป.

๑๕๒. (๑๙) ร.อ.ท. พิณ ป.ป.

๑๕๓. (๒๐) ร.ย. ละมุน ป.ป.

๑๕๔. (๒๑) นายพราม ป.

๑๕๕. (๒๒) นายอิน ป.

๑๕๖. (๒๓) นายเวก ป.

๑๕๗. (๒๔) ร.ย. สิ้นธุ์ ป.ป.

ปีที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๔๔๘

๑๕๘. (๑) อ.ท. หลวงอนุภานดิษยานุสรณ์ (โต๋ ศรีตานนท์) ป.ม.

อาจารย์ภาษาไทยสวนกุหลาบวิทยาลัย

๑๕๙. (๒) อ.ท. หลวงวิบูลย์ศิลปการ (บุญเจีย ลีระวนิช) ป.ม.

ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพาะช่าง

๑๖๐. (๓) อ.ต. หลวงบรรณวิद्याวาน (เงิน นิยมวิภาต) ป.ม.
 อาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียนวัดปทุมคงคา
๑๖๑. (๔) นายทา ป.ม.
๑๖๒. (๕) อ.ท. พระชำนาญอนุสาสน์ (ทองคำ โคบาลสุด) ป.ม.
 อธิบดีกรมการศาสนา
๑๖๓. (๖) ร.ย. เทียม ป.ป.
๑๖๔. (๗) ร.อ.ท. เฮ้ง ป.ป.
๑๖๕. (๘) อ.ต. หลวงแจ่มวิชาสอน (แจ่ม นิยมเหตุ) ป.ม.
 หัวหน้ากองสอบไล่ กรมศึกษาธิการ
๑๖๖. (๙) ร.อ.ท. ระไว ป.ป.
๑๖๗. (๑๐) ร.ย. เล็ก ป.ม.
๑๖๘. (๑๑) น.ท. พระวิสิษฐพจนการ (อ่อน อินทรปาลิต) ป.ป.
๑๖๙. (๑๒) ร.ย. แก้ว ป.ป.
๑๗๐. (๑๓) ร.อ.ท. ชุนสมรรถคุรุการ (ชวน มัณยานนท์) ป.ม.
๑๗๑. (๑๔) ร.ท. เฮ้ง ป.ป.
๑๗๒. (๑๕) พระนิพนอนตสิทธิ (สนั่น สิงห์แพทย์) ป.ป.
 ทำการปลัดกรมสามัญศึกษา
๑๗๓. (๑๖) ร.อ.ท. พร ป.ป.
๑๗๔. (๑๗) ร.ท. สิทธิ ป.ป.
๑๗๕. (๑๘) ร.อ.อ. หลวงข้าเหน็จจรสาร (ผัน อินทรรัตน์) ป.ป., น.ท.
 อาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร

๑๗๖. (๑๙.) ร. บ. เพียร ป. ป.
๑๗๗. (๒๐) นายเงิน ป.
๑๗๘. (๒๑) ร. บ. ย้ง สีมานนท์ ป.
๑๗๙. (๒๒) ร. บ. ผิง ป.
๑๘๐. (๒๓) ร. บ. ทาท ป.
๑๘๑. (๒๔) ร. บ. โห้ ป.
๑๘๒. (๒๕) ร. อ. ท. ขุนเชาวนพูนจรวง (เชื่อง) ป.
๑๘๓. (๒๖) ร. บ. ทัก ป. ป.
๑๘๔. (๒๗) ร. บ. เขม ป. ป.
๑๘๕. (๒๘) ร. อ. ท. ห่วง ป. ป.
๑๘๖. (๒๙) ส. ท. หลวงธรรมพาทประจิตร (ยอด มีมานัส) ป.
๑๘๗. (๓๐) ร. อ. ท. ขุนพิพิธศุภการ (พงศ์ เสตะผล)
 ประจําแผนกตรวจ กองวิชาการ กรมศึกษาธิการ
๑๘๘. (๓๑) ร. บ. ไทย ป.
๑๘๙. (๓๒) นายผัน ป.
๑๙๐. (๓๓) ร. อ. ท. ฑูย ป. ป.
๑๙๑. (๓๔) ร. บ. หร่า ป. ป.
๑๙๒. (๓๕) ร. บ. บัญรอด ป. ป.
๑๙๓. (๓๖) ร. อ. ท. ขุนตรณการวิทิต (เจิม จุฑะศิลป์) ป. ม.

ปีที่ ๑๓ พ.ศ. ๒๔๔๕

๑๙๔. (๑) ร. อ. ท. ผล ป. ป.
๑๙๕. (๒) ร. อ. หลวงศึกษาการบริรักษ์ (สว่าง ทิพยะจันทร์) ป. ม.
๑๙๖. (๓) พ. อ. พระนันทพาทย์ไพเราะ (จำรัส สิงหะ) ป. ป.
๑๙๗. (๔) ส. ท. พระนันทพรรคพลานิสัย (ชวน เอกะโรหิต)
๑๙๘. (๕) ร. อ. อ. หลวงอักษรวิสุทธิ (เอี่ยม ลีระกนิษฐ์) ป. ป.
๑๙๙. (๖) นายภักดี อุตวรนนทน ป. ป.
๒๐๐. (๗) ร. ท. เทียบ ป. ป.
๒๐๑. (๘) ร. อ. ท. ขุนกามาโรวาท (เกิด สันตะบุตร) ป. ป.
๒๐๒. (๙) ร. อ. ท. ชน ป. ม.
๒๐๓. (๑๐) ร. อ. ท. ขุนชำนาญอนุสาสน์ (พล) ป. ป.
๒๐๔. (๑๑) ร. อ. ท. ขุนปลุกนิสัยเหมาะ (ฉัย) ป. ป.
๒๐๕. (๑๒) ร. น. เกิด ป. ป.
๒๐๖. (๑๓) ร. บ. เส็ง ป.
๒๐๗. (๑๔) ร. อ. ท. เหล็ง ป. ป.
๒๐๘. (๑๕) ร. บ. สุกใจ ป.
๒๐๙. (๑๖) ร. ท. กรุ่น ป.
๒๑๐. (๑๗) ร. อ. ท. ขุนการัญญศึกษาการ (ทุเรียน ทักษะพยัคฆ์)

๒๑๑. (๑๘) ร.บ. อิน สาริกบุตร ป.
๒๑๒. (๑๙) ร.ท. ไย ป.ป.
๒๑๓. (๒๐) ร.ท. เงิน ทิพโกมุต ป.
๒๑๔. (๒๑) ร.บ. เป็ล่ง ป.บ.
๒๑๕. (๒๒) ร.ท.อ. ขุนบรรสานวิชาเขาวน (ภักดิ์ กสิรัต) ป.ป.
 อธิการจังหวัดสุราษฎร์ธานี
๒๑๖. (๒๓) ร.บ. ตรีภ ป.
๒๑๗. (๒๔) ร.บ. พก ป.
๒๑๘. (๒๕) ร.อ.ท. อินท์ ป.ป.
๒๑๙. (๒๖) นายแคล้ว ป.

ปีที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๕๐

๒๒๐. (๑) อ.ท. พระราชธรรมนิเทศ (เพียร ไตทิลานนท์) ป.ม.
๒๒๑. (๒) อ.ท. หลวงพิลาศวรรณสาร (พร้อม ปิ่นทวนิช) ป.ม.
 อาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูประถม พระนคร
๒๒๒. (๓) ร.ท. กล้อย ป.ป.
๒๒๓. (๔) ส.ท. พระอภิรักษ์ราชฤทธิ (พ้อง รจนานนท์) ป.ป.
๒๒๔. (๕) ร.บ. เล็ก ป.ป.
๒๒๕. (๖) ร.บ. พร ป.ป.
๒๒๖. (๗) ร.บ. ผล ป.ป.

๒๒๗. (๘) ร.ช.ท. ขุนอาทรคุณวุฒิ (เนย การุณยวณิช) ป.ม.
ครูใหญ่โรงเรียนวัดขพิตรพิมุข
๒๒๘. (๙) ร.ช.ท. ขุนปรุงวิชาสาสน์ (แหว่ นิระปาน) ป.ป.
กรรมการจังหวัดพิทศ
๒๒๙. (๑๐) ร.ช. ศุข ป.ป.
๒๓๐. (๑๑) ร.ช.ท. ขุนอักษรสารกิจ (ทองอยู่ ปู่เชณย์) ป.ป.
๒๓๑. (๑๒) ร.ช.ท. ขุนชึกตรุณการ (ยา นาคอิน) ป.ป.
กรรมการจังหวัดลำปาง
๒๓๒. (๑๓) ร.ช. แท้ ป.ป.
๒๓๓. (๑๔) ร.ช.ท. ขุนสรวรคุณาท (สวัสดิ์ ตุงคเกษกริน) ป.ป.
ประจำแผนกของวิสามานุกศึกษา กรมศึกษาธิการ
๒๓๔. (๑๕) ร.ช. เต้า ป.ป.
๒๓๕. (๑๖) ร.ช.ท. ขุนการณัฐสิกขพันธ์ (บุญนาค พฤกษาชะวะ) ป.ป.
อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดกนवलนรทิศ
๒๓๖. (๑๗) ร.ช.ท. ขุนจันทัก (เจิม ศิริโชค) ป.ป.
ครูใหญ่โรงเรียนวัดประยูรวงศ์
๒๓๗. (๑๘) ร.ช. สังข์ ป.ป.
๒๓๘. (๑๙) ร.ช. เนียน ป.
๒๓๙. (๒๐) ร.ช. สัน ป.
๒๔๐. (๒๑) ร.ช. เด็ช ป.
๒๔๑. (๒๒) ร.ช. ไข่ ป.ป.

ปีที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๔๕๑

๒๔๒. (๑) อ.ท. พระสวัสดิภักดิ์ (สวัสดิ์ เศรษฐมณฑล) ป.ป.
๒๔๓. (๒) อ.ท. หลวงป๋วยวิทยาการ (ป๋วย ป๋วยวิทยาการ) ป.ม.
 อาจารย์โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย
๒๔๔. (๓) หลวงอาหารธรรมศักดิ์ (ยุทธ) ป.ป.
๒๔๕. (๔) ร.ช.ท. ชนตรฤกษ์วิเศษ (จวน สมิติเกษกริน) ป.ม.
 ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมวิสามันญ์เกษกรกรรม
 วิทย
๒๔๖. (๕) ร.ช.ช. หลวงชาญตรฤกษ์วิเศษ (พรง มณฑลผลิน) ป.ป.
 อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร
๒๔๗. (๖) ร.ช.ช. หลวงตรฤกษ์วิเศษ (ชก เมนะโพธิ) ป.ม.
 หัวหน้าแผนกตรวจ กองโรงเรียนรัฐบาล
๒๔๘. (๗) อ.ท. พระอนันต์รัตนรัตน์ (ผิว วรรณจินดา) ป.ป.
๒๔๙. (๘) หลวงพินิจการโกศล (วิชา หัมพานนท์) ป.ม.,น. บ.ส.
๒๕๐. (๙) ร.บ. ฉิน ป.ป.
๒๕๑. (๑๐) อ.ท. หลวงประคองวิชาสมาณ (เทียบ สมุทรประภูก) ป.ป.
๒๕๒. (๑๑) ร.บ. เจริญ ป.
๒๕๓. (๑๒) ร.บ. สงวน ป.
๒๕๔. (๑๓) ร.บ. รชก ป.
๒๕๕. (๑๔) ร.บ. พันธุ์ ป.

๒๕๖. (๑๕) ร.บ. วิง ป.
๒๕๗. (๑๖) ร.ช.ท. ชุนกิตติวิทย์ (ชะเข้บง ตัระวณิช) ป.
 ธรรมการจังหวัดพระนคร
๒๕๘. (๑๗) ร.บ. วงษ์ ป.
๒๕๙. (๑๘) ร.บ. เทียม ป.
๒๖๐. (๑๙) ร.บ. ทอง ป.ป.
๒๖๑. (๒๐) ร.บ. สมบุญ แพทยพันธ์ ป.
๒๖๒. (๒๑) นายแสน ป.
๒๖๓. (๒๒) ร.บ. ถนอม ป.
๒๖๔. (๒๓) ร.ช.ท. ชุนจรรยาวิจิตร (ชุม กนิษฐานนท์) ป.
 ครูโรงเรียนวัดสุทัศน์
๒๖๕. (๒๔) ร.บ. ทองดี ป.
๒๖๖. (๒๕) ร.บ. เสียง ป.
๒๖๗. (๒๖) ร.บ. แว่ว ป.
๒๖๘. (๒๗) ร.บ. ฉาย ป.
๒๖๙. (๒๘) นายปัว ป.
๒๗๐. (๒๙) ร.บ. ลี ป.
๒๗๑. (๓๐) ร.บ. ปุ่น ป.
๒๗๒. (๓๑) ร.บ. จี รักรบ้านเกิด ป.
๒๗๓. (๓๒) ร.บ. ไต่ ป.

ปีที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๔๕๒

๒๗๔. (๑) ร. อ. ท. หลวงสรรพนิเทศนิภัทร (เพ็ชร) ป.ม.
๒๗๕. (๒) ร. อ. อ. ขุนสุนทรภายิต (ถนอม เกยานนท์) ป.ม.
 อาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
๒๗๖. (๓) ร. อ. อ. หลวงครุฑนิเทศศาสตร์ (พิน นระมาตร์) ป.ม.
 หัวหน้ากองโรงเรียนราษฎร
๒๗๗. (๔) ร. อ. ท. ขุนจรรยาวิศุทธิ์ (สินธุ์ สุธะขันธ์) ป.ม.
 ครูใหญ่โรงเรียนอัมรินทร์โฆสิต
๒๗๘. (๕) ร. อ. ท. สวัสดิ์ ป.ป.
๒๗๙. (๖) ส. ท. หลวงจรตักษรรกุล (หม่อมหลวงจรต อิศรางกูร) ป.ม.
๒๘๐. (๗) ร. อ. หลวงศรเสณี (สม สุรักษะกะ) ป.ม.
๒๘๑. (๘) ร. ข. ขุนพิศาลวรวิทย์ (บุญ) ป.ป.
๒๘๒. (๙) ร. ข. ใจ ป.ป.
๒๘๓. (๑๐) ร. ข. เฟื่อง ป.
๒๘๔. (๑๑) ร. ข. ฉอ้อ ป.
๒๘๕. (๑๒) ร. อ. ท. ขุนครุฑวิทย์วรเสรมย์ (ยง) ป.
๒๘๖. (๑๓) ร. ข. เหมขณู ฉัตรแก้ว ป.
๒๘๗. (๑๔) ร. อ. ท. ขุนปลุกนิสัยเหมาะ (แม่ัน กนิษฐสังภาค) ป.
 ประจำแผนกกรมศึกษาธิการ
๒๘๘. (๑๕) ร. ข. แปลก ป.

- ๒๘๙. (๑๖) ร.บ. แซ่ม ป.
- ๒๙๐. (๑๗) ร.บ. แสง ป.
- ๒๙๑. (๑๘) ร.บ. เชียง ป.
- ๒๙๒. (๑๙) ร.บ. สอน ป.
- ๒๙๓. (๒๐) ร.บ. ปัน ป.
- ๒๙๔. (๒๑) ร.บ. คำ ใจไฟบูลย์ ป.

ประจำแผนกของโรงเรียนราษฎร์

หมายเหตุ

ร.บ.	=	ราชปรม
ร.อ.ท.	=	รองอำมาตย์ตรี
ร.อ.ท.	=	รองอำมาตย์โท
ร.อ.อ.	=	รองอำมาตย์เอก
อ.ท.	=	อำมาตย์ตรี
อ.ท.	=	อำมาตย์โท
อ.อ.	=	อำมาตย์เอก
ม.อ.ท.	=	มหาอำมาตย์ตรี
ม.อ.ท.	=	มหาอำมาตย์โท
ม.อ.อ.	=	มหาอำมาตย์เอก
ส.ท.	=	เสวกตรี

เฉพาะผู้ที่คนประวัติดำรงราชการตลอดจนบรรดาศักดิ์ไม่ได้ คงถือตาม

ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๕๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ตรา

นายกำจร สดกรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๑ มกราคม ๒๕๐๐

หอสมุดครูสภา